

ভাৰতৰ উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলত
অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব

৩৭৯ (কি.)
২

ড° বমেশ পাঠক

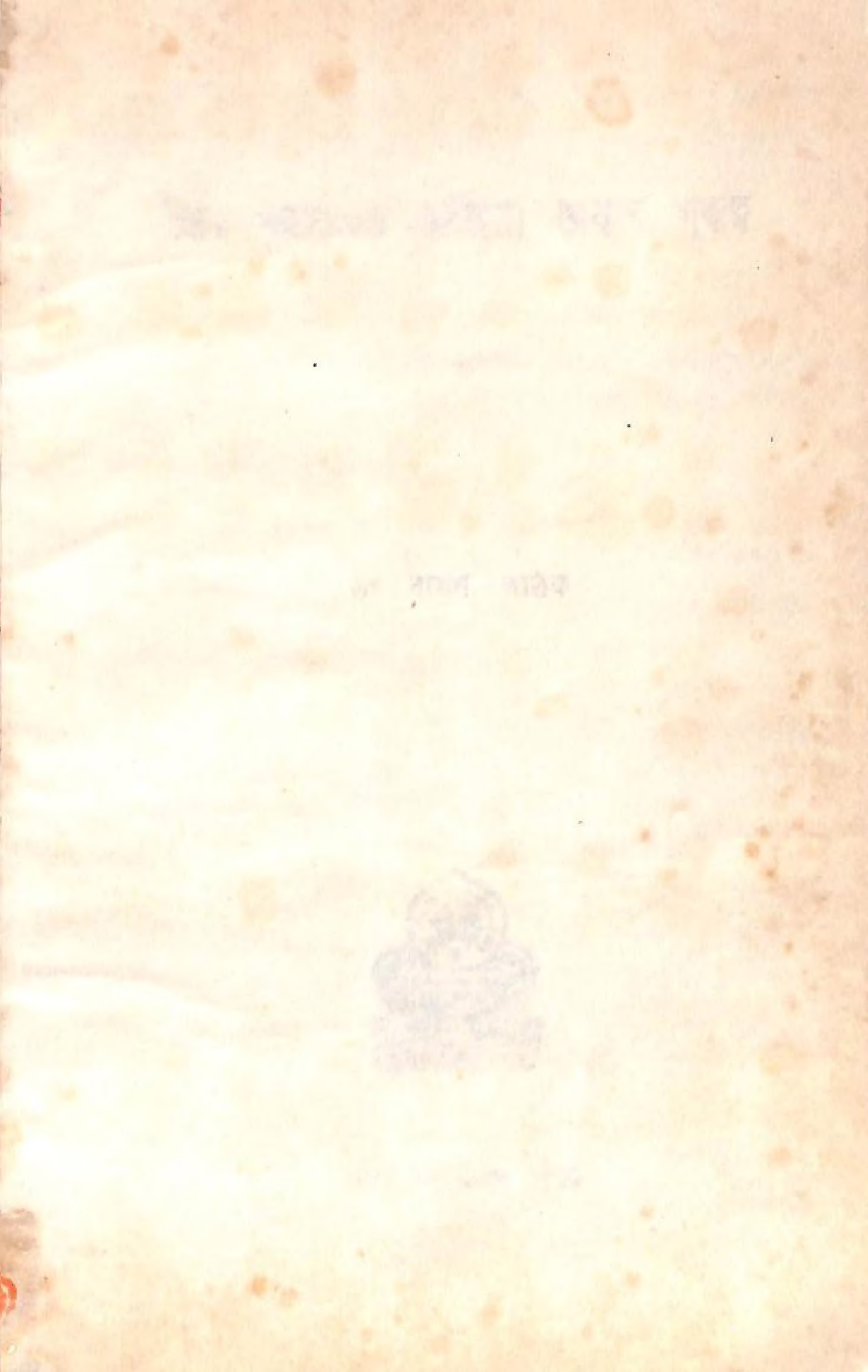

অসম সাহিত্য সভা

Uttar Purnanchalāt Asamiyā Bhasar Gūṇṭva
 a book written by Dr. Ramesh Parbat and Published by Sachin
 Ch. Choudhury, General Secy, Azam Sahitya Sabha, Price Rs-15

উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব

উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব
 উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব
 উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব

ডঃ ৰামেশ পাঠক

উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব
 উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব
 উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব

অসম সাহিত্য সভা

অসম সাহিত্য সভা
 অসম সাহিত্য সভা
 অসম সাহিত্য সভা

UTTAR PURBANCHALAT ASAMIYA BHASAR GURUTTVA,
a book written by Dr. Ramesh Pathak and Published by Satish
Ch. Choudhury, General Secy, Asom Sahitya Sabha. Price Rs-15

উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব

লেখক : ড° ৰমেশ পাঠক

প্ৰকাশক :

শ্ৰীসতীশ চন্দ্ৰ চৌধুৰী

প্ৰধান সম্পাদক

অসম সাহিত্য সভা

চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন

যোৰহাট-৭৮৫০০১

মূল্য : ১৫'০০ টকা মাত্ৰ

প্ৰকাশ কাল : ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৯৫ খ্ৰীষ্টাব্দ

মুদ্ৰক :

জ্যোতি প্ৰিণ্টাৰ্চ, বামুণীমৈদাম গুৱাহাটী-২১

প্ৰধান সম্পাদকৰ নিবেদন

ভাষা মানুহৰ ভাৱ প্ৰকাশকৰ মাধ্যম। ভাষাৰ মাধ্যমেদি মানুহে
পাৰস্পৰিক ভাৱ-বিনিময় কৰে, সংস্কৃতি-সভ্যতাৰ বৰ-দেউল বান্ধে,
উত্তৰণৰ বাট প্ৰশস্ত কৰে। ভাষাৰ মুখা ভূমিকাও সেয়াই।

আনহাতে, ভাষাৰ সৈতে মানুহ বা জাতিৰ প্ৰত্যক্ষ সম্পৰ্ক
নাথাকিলেও ভাষাৰ ভিত্তিতেই ভাষিক গোষ্ঠী-চেতনাই গঢ় লয়।
এনে চেতনাৰ ভিত্তিতেই গঢ়ি উঠে একোখনি সমাজ। পিচত সেই
সমাজ আৰু ভাষাৰ সম্পৰ্ক অচ্ছেদ্যভাবে হয়। মানুহে সেই বিশেষ
ভাষাৰ যোগেদিয়েই নিজৰ পৰিচয় দিয়ে, দি গোঁৱৰ অনুভৱ কৰে।
সেইবাবে প্ৰত্যেকেই নিজৰ ভাষাৰ বিকাশ হোৱাটো বিচাৰে—
বিচাৰে প্ৰাধান্য বিস্তাৰ কৰাটো। প্ৰত্যেক ব্যক্তিৰ বাবেই মাতৃভাষা
অতি আপোন। গতিকে এনে ভাষা সংকুচিত হোৱাটো কোনেও
নিবিচাৰে।

কিন্তু নিজৰ ভাষাৰ বিকাশ আৰু বিস্তাৰ কৰিবলৈ যাওতে
অন্য-ভাষী মানুহৰ যে ক্ষতি হ'ব পাৰে, অনুভূতিত আঘাত কৰিব
পাৰে তালৈ মন নকৰাব ফলত ভুল বুজা-বুজিৰ সৃষ্টি হয়। সন্দেহ
আৰু সংশয়ে পোখা মেলে। জনজীৱনত অস্থিৰতাই দেখা দিয়ে।
অসমৰ ক্ষেত্ৰত এই কথা অধিক সঁচা।

অসম সাহিত্য সভাই অসমৰ থলুৱা ভাষাবোৰৰ বিকাশ আন্ত-
ৰিকতাৰে কামনা কৰে। কাৰণ, অসমীয়া জাতিৰ সামগ্ৰিক কল্যা-
ণৰ বাবেই ইয়াৰ প্ৰয়োজন। অসম সাহিত্য সভাই এই দিশত
ইতিমধ্যে ইতিবাচক ভাৱে কেবাখনো গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰি উলিয়াইছে।

লগতে সভাই বিশ্বাস কৰে, অসমৰ সামূহিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত
অসমীয়া ভাষাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে। অসমত বাস কৰা

বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ চিন্তা, প্ৰগতিৰ সাঁকো স্বৰূপ অসমীয়া ভাষা সংযোগী ভাষা হোৱা উচিত। কিন্তু সভাই এই মত আনৰ ওপৰত জোৰকৈ জাপি দিব নোখোজে। এই বিষয়ে মুকলি আলোচনা হওক—এনে গঠনমূলক আশা বাখি বৰ্ত্তমান গ্ৰন্থখন ছপোৱা হ'ল।

অসম সাহিত্য সভাই ড° বাণীকান্ত কাকতি শতবৰ্ষ উপলক্ষ্যে এই গ্ৰন্থখন প্ৰকাশৰ প্ৰস্তাৱ কৰে। সভাৰ প্ৰস্তাৱ মতে বমেশ পাঠকে গ্ৰন্থখন লিখি দিয়াৰ বাবে সভাৰ পৰা কৃতজ্ঞতা জনালো।

আমাৰ ভাষা, অসমৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয়ে ইয়াৰ সম্প্ৰসাৰণৰ মনোভাৱ নেদেখি বস্তুনিষ্ঠভাৱে কথাবোৰ বিবেচনা কৰিব। ৰাজ-নৈতিকভাৱে আমি যি চিন্তাই পোষণ নকৰোঁ। কিয় সাংস্কৃতিক-ভাৱে আমি একেখন প্ৰদেশৰে অধিবাসী। আমাৰ প্ৰত্যেকৰে স্বাৰ্থত সংযোগী ভাষা এটিৰ প্ৰয়োজন হ'ব। অসমীয়া ভাষাই সেই স্থান লোৱাত অসুবিধা নাই। লাগে কেৱল সদিচ্ছা। মাউখে উটিলে গুৰি পৰুৱাৰো মৰণ নাই। গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশ কৰাত সহায় কৰা বাবে সহকাৰী সম্পাদক দীপক কাকতি আৰু জ্যোতি প্ৰিণ্টাৰ্ছৰ স্বত্বাধিকাৰী প্ৰমুখ্যে কৰ্মচাৰী বৃন্দৰ শলাগ ল'লে।

প্ৰতিবেদক

শ্ৰীসতীশ চন্দ্ৰ চৌধুৰী

প্ৰধান সম্পাদক

অসম সাহিত্য সভা

চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন

যোৰহাট-৭৮৫০০১

২৪ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৯৫ খ্ৰীষ্টাব্দ

গাতনি

অসম সাহিত্য সভাই ড° বাণীকান্ত কাকতি শত-বৰ্ষ-পূৰ্তি উৎসৱ কেন্দ্ৰীয়ভাৱে বৰপেটা সাহিত্য সভাৰ সহযোগত পালন কৰিছিল। ড° কাকতিৰ চিন্তাধাৰাৰ লগত ৰজিতা খোৱাকৈ অনুষ্ঠিত কৰা আলোচনা চক্ৰখনলৈ অসমৰ কেবা গৰাকী প্ৰথিতযশা পণ্ডিত আৰু গৱেষকৰ লগতে এই অভাজনকো মতা হৈছিল। জ্ঞান, অভিজ্ঞতা আৰু বয়সৰ ফালৰ পৰা সেই সকলৰ ভিতৰত ময়েই আছিলোঁ কনিষ্ঠ। সেইবাবে, প্ৰোতাদৰ্শকৰ আগত যাতে হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ হ'ব নালাগে, কথাখিনি লিখি নিছিলোঁ। আলোচনা চক্ৰ-খনিত মোৰটোৱেই আছিল লিখিত বক্তৃতা। কিবা কাৰণত, সভা নৌ ভাগোতেই, মঞ্চৰ দুগৰাকীমানে প্ৰধান সম্পাদক সতীশ চন্দ্ৰ চৌধুৰী আৰু সহকাৰী সম্পাদক দীপক কাকতিক বক্তৃতাটো ছপাই উলিওৱাব পৰামৰ্শ দিলে। বিষয়ববীয়া দুয়ো গৰাকীয়ে আনুষ্ঠানিকতাৰ দোহাই দি বিবেচনা কৰাৰ আশ্বাস দিলে। এনে আনুষ্ঠানিক নীতি-নিয়মৰ ডেওনা পাৰ হৈ আহিল যদিও নিৰ্দিষ্ট তাৰিখৰ বাস্তৱান থকাত যোগ-বিয়োগৰ সময় নাথাকিল। ফলত, মূল বক্তৃতাটোকে ছপোৱা হ'ল।

ড° কাকতিয়ে তাহানি কালতে তেওঁৰ গৱেষণা গ্ৰন্থত এনেদৰে কৈ থৈছে :—Assamese is a small island in a sea of diverse non-Aryan languages." (AFD-P-380)। সেই-বাবেই অসমীয়া ভাষাত অনা-আৰ্য্য উপাদান উভৈনদী। এনে প্ৰভাৱ ধ্বনি, ৰূপ আৰু শব্দ-আটাইবোৰ দিশতে স্পষ্ট। এই বিষয়ে নিষ্কণ্ঠ পণ্ডিতসকলে বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰিছে বাবে বক্তৃতাটোত তেনেবোৰ কথা বাদ দিয়া হৈছে। কিন্তু পূৰ্বসূৰী সকলৰ সিদ্ধান্ত

সমূহ যে আধুনিক তথ্যৰ আলোকত নতুনকৈ পর্যালোচনা কৰাৰ অৱকাশ আছে সেই কথাৰ আভাস দিবলৈহে দত্তমূলীয় ধ্বনিৰ উল্লেখ কৰিছিলোঁ। ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত শেষ সিদ্ধান্ত এটা দিয়া টান। অষ্ট্ৰিক ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ নিৰ্ভৰযোগ্য তথ্যও সীমিত। গতিকে মোৰ মতটো নতুনকৈ আলোচনা কৰাৰ অৱকাশ আছে।

বক্তৃতাত এটা কথাই প্ৰমাণ কৰাৰ চেষ্টা কৰিছোঁ।— অসমীয়া ভাষাৰ সংযোগী ভাষা হিচাপে এদনীয়া প্ৰভাৱ। আবেগ আৰু ৰাজনীতিৰ চশমা খুলি ললে এই সত্য প্ৰতিভাত। কিন্তু অসমীয়া ভাষাক তাৰ এনে স্বাভাৱিক মৰ্যাদাক প্ৰতিষ্ঠিত কৰিবলৈ যাওঁতে আমি অসমৰ বিভিন্ন জন-গোষ্ঠীৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা আৰু আবেগ অনুভূতিক শ্ৰদ্ধা জনাব লাগিব। মানুহে ভাষা শিকে প্ৰয়োজনৰ তাগিদাত। কাৰো ওপৰত ইয়াক জাপি দিয়াৰ প্ৰশ্ন নুঠে। অসমৰ বিভিন্ন জন-গোষ্ঠীৰ সচেতন ব্যক্তিসকলৰ ইয়াত ভূমিকা আছে।

আনহাতে দেখাত এই সমস্যাৰ সমাধান সহজ যেন লাগিলেও প্ৰকৃততে অভাৱগত কাৰণবোৰে ইয়াত বাধাৰ সৃষ্টি কৰিছে। মোৰ বোধেৰে প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ আৰু আইন প্ৰণয়নে জটিলতাৰে সৃষ্টি কৰিব। সুস্থ বুজা-পৰাৰ পৰিবেশ এটি বিদ্যায়তনিক আলোচনা চক্ৰেৰে গঢ়িব পৰা যায়। এই ক্ষেত্ৰতো আগ ভাগ ল'ব লাগিব সমাজৰ দৃষ্টিত নিৰপেক্ষ বুলি বিবেচিত অসমৰ সাহিত্য-সভাবোৰেহে—অসম সাহিত্য সভা, বড়ো-সাহিত্য-সভা আদি সকলোৰে।

চৰকাৰৰো স্পষ্ট ভাৱা-নীতি এটাৰ প্ৰয়োজন। আন্দোলন কৰিলেহে মানি লোৱা নীতি জাতিটোৰ বাবেই ক্ষতিকাৰক। আনহাতে ভাষা এনে এক স্পৰ্শকাতৰ বিষয় যে সামান্য কথাতে খাণ্ডব্দাহ হ'ব পাৰে।

মোৰ বক্তব্য সম্পূৰ্ণ বিদ্যায়তনিক। উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ সামগ্ৰিক স্বাৰ্থৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিহে কথাবোৰ কোৱা হৈছে। আনে গঠন-মূলক পৰামৰ্শ দিয়াৰ বাট মুকলি থাকিল।

অসম সাহিত্য সভালৈ কৃতজ্ঞতাৰে— ইতি

বমেশ পাঠক

ভাৰতৰ উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব

ড° বমেশ পাঠক

আলোচ্য বিষয়ৰ ভৌগোলিক পৰিসীমা :

ভাৰতৰ উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চল মানে আমি অসম, অৰুণাচল, নগালেণ্ড, মণিপুৰ, মিজোৰাম, ত্ৰিপুৰা, মেঘালয় আৰু পশ্চিম বংগৰ কোচ-বিহাৰ অঞ্চলক সামৰি ল'ব খুজিছোঁ।

অৱতৰণিকা :

আমাৰ আলোচনাৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য বৰ্তমানৰ অসমীয়া ভাষা আৰু উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চল ভাৰত যদিও বৰ্তমান পৰিস্থিতিক ভালকৈ বুজিবৰ বাবে অতীতৰ পটভূমিৰ বাস্তৱ তথ্যবোৰ প্ৰয়োজন হ'ব বাবে পোনতে এই বিষয়ে কিছু প্ৰাংগিক কথাৰ আলোচনা কৰা উচিত হ'ব।

বিষয়টো তিনিটা দিশত ভগাই আলোচনা কৰিব পাৰি। যেনে—

(ক) অসমীয়া ভাষাই উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ থলুৱা ভাষাবোৰক কিদৰে প্ৰভাৱিত কৰিছে?

(খ) ঐতিহাসিক ভাৱে এই ভাষাই উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলত কি ভূমিকা পালন কৰিছিল? আৰু

(গ) বৰ্তমান ইয়াৰ স্থান কি আৰু কি ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে।

অসমীয়া ভাষা আৰু থলুৱা ভাষা :

প্ৰথম দিশটোৰ আলোচনাত তাত্ত্বিক কথা বহুতেই সামৰিব লগা হ'ব। কাৰণ, ইয়াত আৰ্য অসমীয়া ভাষাই থলুৱা তিব্বত

বৰ্মী ভাষাবোৰৰ গঠন আৰু বিকাশত কেনেদৰে প্ৰভাৱ পেলাইছে সেই বিষয়ে তথ্য ভিত্তিক আলোচনা কৰিব লাগিব। উদাহৰণ স্বৰূপে অসমৰ তিব্বত-বৰ্মী ভাষাবোৰ চীন-তিব্বতী পৰিয়ালৰ। চীনা ভাষা মূলতে অযোগ্যক আৰু সুৰ (tone) ইয়াৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। Giles ৰ বিখ্যাত Standard Dictionary মতে চীনা ভাষাত ৩৪,০০০ শব্দ আছে আৰু তাৰে ৪২০ টা প্ৰকৃততে শব্দ। চীনা ভাষাত সুৰ চাৰিটা আৰু সুৰ অনুসৰি সুকীয়া শব্দ হয়। ধাতুবোৰ একাক্ষৰী। “As far back as we can get literary records in Chinese (and they go back to at least ten centuries B. C.) we find that the language has been monosyllabic and these monosyllables seem always to have been, incapable of inflection, agglutination or change of any kind. They are in reality root-ideas and are capable of adapting themselves to their surrounding and of playing each one such varied parts as noun, verb (transitive, neuter and even casual) adverb and conjunction.” (Giles, China and the Chinese). তাৰাপোৰে-ৱালাৰ মতে— “In short, every word is a root idea and only its use in a sentence can determine whether it is to be a noun or an adjective or a verb (active or passive or casual). Thus the word ‘SSU’ may mean ‘to die’, ‘dead’ or ‘to kill’ according to the context. The context is determined chiefly by common sense ....” যদি সেয়াই হয়, বৰো, ডিমাছা, ৰাভা আদি ভাষাবোৰৰ ৰূপ-গঠন আৰু বাক্য গঠন পদ্ধতি আৰ্য অসমীয়াৰ দৰে যোগ্যক কেনেকৈ হ’ল আৰু এইবোৰ অসমীয়াৰ দৰে একে ৰূপাক কেনেকৈ হ’ল?

আমি জানো, সংস্পৰ্শিত ভাষাৰ (language in contact) প্ৰভাৱত ভাষাৰ পৰিবৰ্তন হয়। আৰ্য অসমীয়া ভাষাই স্বাভাৱিক-তেই থলুৱা ভাষাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাইছিল। এটা সময়ত আনকি এনে এটা অৱস্থা হৈছিল যে “The area of the Bodo language is almost completely aryanised and consequently these languages are fast disappearing.” (I. J. S. Taraporewala, Elements of the Science of Language, P-219)। মনত ৰখা ভাল, এই ভাষাবোৰৰ ব্যাকৰণ এনে এটা অৱস্থাৰ আধাৰত ৰচনা কৰা হৈছে। গতিকে ভাষাবোৰৰ মূল গাঁথনি ইয়াত পাবলৈ আশা কৰা উচিত নহ’ব।

একেদৰে এই ভাষাবোৰেও আৰ্য অসমীয়াৰ ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব আৰু শব্দৰ ক্ষেত্ৰত কিছু প্ৰভাৱ পেলাইছে। এই বিষয়ে গ্ৰীয়াৰ্ছন, সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়, বাণীকান্ত কাকতি আদিয়ে খৰচি মাৰি আলোচনা কৰিছে। সেইবোৰ কথাৰ পুনৰাবৃত্তি নকৰো। কিন্তু দস্তমূলীয় ধ্বনিৰ ক্ষেত্ৰত কিছু কথা কোৱাটো উচিত হ’ব।

জাপানৰ ওচাকাত National Museum of Ethnology ত অনুষ্ঠিত হোৱা 26th International Conference on Sino-Tibetan Languages and Linguistics ত এই লিখকে এটা শিক্ষাসদী নিবন্ধ পাঠ কৰিছিল। প্ৰাসংগিক হ’ব বাবে সেই নিবন্ধৰ কিছু কথা অনুবাদ কৰি দিয়া হ’ল—

“ঐতিহাসিক দৃষ্টিৰে অসমীয়া ভাষাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা প্ৰতি গৰাকী ভাষাবিজ্ঞানীয়ে কৈছে যে অসমীয়া ভাষাৰ ওপৰত তিব্বত-বৰ্মী ভাষাৰ প্ৰভাৱ ব্যাপক আৰু গভীৰ। ই ধ্বনিতত্ত্ব ৰূপতত্ত্বৰ পৰা শব্দ-ভাণ্ডাৰলৈ বিস্তৃত। যিহেতু এনে মন্তব্য গ্ৰীয়াৰ্ছন চেটাৰ্জী, কাকতিৰ লেখীয়া প্ৰথিতযশা ভাষাবিজ্ঞানীয়ে কৰিছে, সেইবাবে কোনোৱে এই মন্তব্যৰ যুক্তিযুক্ততা বা গ্ৰহণযোগ্যতা

সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰাৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰা নাই। বৰ্ত্তমানৰ প্ৰবন্ধত প্ৰতিষ্ঠিত পণ্ডিতসকলে আগবঢ়োৱা নিৰ্বাচিত মত কিছুমানৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিম আৰু কিছুমান মতৰ যে পুনৰ বিবেচনাৰ প্ৰয়োজন আছে সেই কথাৰে আপোনালোকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিম। এইবোৰ এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি—

(১) অসমীয়া ভাষাত মূৰ্ধন্য আৰু দন্ত্য ধ্বনিবোৰৰ পাৰ্থক্য হেৰুৱাইছে আৰু দন্তমূলীয় ধ্বনিত পৰিণত হৈছে। পাৰ্থক্যৰ বিলোপ ঘটি দন্তমূলীয় হোৱাৰ কাৰণ তিব্বত-বৰ্মী প্ৰভাৱ বুলি কোৱা হৈছে। (গ্ৰীয়াৰ্ছন, ইণ্ডিয়ান এণ্টিকুৱেৰী, পৰিপূৰিকা, ১৯৩৩, অক্টোবৰ)। অসমৰ প্ৰথিতযশা পণ্ডিত ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে এই মত মানি লৈছে। (আছামিজ, ইট'ছ ফৰমেশ্যন এণ্ড ডিৱলপ্‌মেণ্ট)। পৰৱৰ্তী আলোচক সকলেও ইয়াক গ্ৰহণ কৰিছে।

গ্ৰীয়াৰ্ছনে আগবঢ়োৱা আৰু পিছত সকলোৱে গ্ৰহণ কৰা এনে মতৰ যুক্তিযুক্ততা বিচাৰ কৰি চাওঁ আহক।

তিব্বত-বৰ্মী ভাষা চীন-তিব্বতী ভাষা পৰিয়ালৰ অন্তৰ্গত। গতিকে চীনা বা তিব্বতী ভাষাত দন্তমূলীয় ধ্বনি থাকিব লাগিব। পল বেনেডিষ্টৰ মতে (Sino-Tibetan : A Conspectus) চীনা ভাষাত এইবোৰ ব্যঞ্জন ধ্বনি আছে—কণ্ঠনালীয়, কণ্ঠ্য, তালব্য, দন্ত্য, মূৰ্ধন্য আৰু ঔষষ্ঠ্য (পৃ: ১৬৪)। দন্তমূলীয় ধ্বনিৰ অস্তিত্ব স্বীকাৰ কৰা নাই। আনকি তিব্বত-বৰ্মী যি ১৬ টা ব্যঞ্জনৰ কথা কৈছে তাতো /দ, ত, ন/ক দন্ত্য বুলিহে কৈছে আৰু গ্ৰন্থখনৰ কতো দন্তমূলীয় বুলি কোৱা নাই।

হাৰ্বাৰ্ট ব্ৰুছ হান্নাই তিব্বতী ব্যঞ্জনৰ কথা আলোচনা কৰোঁতে (Herbert Bruce Hannah, A Grammar of the Tibetan Language, P-2) এই লানি ধ্বনিৰ কথা এনেদৰে লিখিছে—
 ɖ—ta— A compact dental sound like the urdu and Persian or Bengali ত

ɖ—th— Also dental but forcibly aspirated.

দ—da— This is not exactly a dental d nor is it un aspirated —d— as sometimes described ... a soft sound.

জ—na— A dental -n-, softly sounded.

এতিয়া কথা হ'ল, আমি যদি পল বেনেডিষ্ট আৰু এইচ বি হান্নাৰ আলোচনা মানি লওঁ তেতিয়া হ'লে নিশ্চিত হ'ম যে অসমৰ তিব্বত-বৰ্মী ভাষাবোৰৰ মূল উৎসতেই দন্তমূলীয় ধ্বনি নাছিল। কিন্তু কৌতুহলোদ্দীপক কথা হ'ল, অসমৰ সকলোবোৰ তিব্বতবৰ্মী ভাষাতে দন্তমূলীয় ধ্বনি এতিয়া পোৱা যায় (ড° প্ৰমোদ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য, প্ৰিয়দিনী ব্ৰহ্ম, উপেন বাভা, মধু বৰো, অপৰ্ণা কোঁৱৰ আদিৰ বচনা দ্ৰষ্টব্য)। ই কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ল? নে চীন-তিব্বতী ভিন্ন অন্য ভাষাৰ পৰা গ্ৰহণ কৰিছে?

আমি সকলোৱে জানো যে অসমীয়াত বাহিৰে কোনো আৰ্য ভাষাতে দন্তমূলীয় ধ্বনি নাই। স্বাভাৱিকতেই ভাষাবিজ্ঞানীসকলে চোঁপা-শৰ তিব্বত-বৰ্মী ভাষাবোৰত এনে ধ্বনিৰ সন্ধান কৰিছিল। (অসমীয়া ভাষা অনা-আৰ্য সাগৰৰ মাজৰ এটা দ্বীপৰ দৰে) আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ তিব্বত-বৰ্মী ভাষাবোৰত এনে ধ্বনি পাই, মূল উৎস ভাষাত (parent Language) আছিলে নাই বিচাৰ নকৰাকৈয়ে, সিদ্ধান্ত কৰিছিল যে এই লানি ধ্বনি অসমীয়াই তিব্বত-বৰ্মী বা বৰো শাখাৰ পৰা ধাৰ কৰিছে।

ড° হৰ্ণলীৰ মতে —Cerebrals of some kind belong to the original stock of the Aryan phonetic system. It is well known fact that the (so called) dentals of all the European languages of Europe, especially of England, when referred to the standard Indo Aryan dentals are not real dentals at all, but

cerebrals of more or less purity. They are formed by striking the tip of the tongue against the anterior part of the hard palate or the gum of the upper teeth, and are therefore semi-cerebrals. (Comparative Grammar), হৰ্ণলীৰ “gum of the upper teeth” ব্যাক্যাংশলৈ মন কৰিব।

গতিকে তিনিটা সম্ভাৱনা দেখা যায়—

- i) গ্ৰীয়াছ'ন, কাকতি আদিয়ে কোৱাৰ দৰে তিব্বত-বৰ্মী ভাষা
- ii) অন্তৰংগ আৰু বহিৰংগ সূত্ৰ
- iii) তিব্বত-বৰ্মীত বাহিৰে অন্য কিবা ভাষাৰ প্ৰভাৱ।

প্ৰথমটো সম্ভাৱনা ইতিমধ্যে আমি নুই কৰিছোঁ। দ্বিতীয়টো গ্ৰহণ নকৰাৰ কাৰণ হ'ল অসমীয়াত বাহিৰে অন্য কোনো বহিৰংগ শাখাৰ ভাষাতে দন্তমূলীয় ধ্বনি নাই।

এইটো প্ৰমাণিত সত্য যে অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বত অষ্ট্ৰিক প্ৰভাৱ গভীৰ। আকৰ্ষণীয় কথা হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বত ইয়াৰ প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে কোনেও আজিলৈ কোৱা নাই বা এনে প্ৰভাৱৰ কথা কল্পনাও কৰা নাই। আমি এনে এটা পৰিস্থিতি কল্পনা কৰিব পাৰোনে, য'ত এটা ভাষাই অন্য এটা ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব আৰু শব্দ ভাণ্ডাৰত ব্যাপক প্ৰভাৱ পেলাইছে যদিও ধ্বনিতত্ত্বত সামান্য প্ৰভাৱো পেলোৱা নাই, যদিও সেই ভাষাটোৱে দন্ত্য, তালব্য আৰু মূৰ্ধন্য ধ্বনি অন্য ভাষাৰ প্ৰভাৱত হেৰুওৱা বুলি কোৱা হৈছে?

নিজৰ যুক্তিৰ সমৰ্থনত ডঃ কাকতিৰ এই কথাখিনি উদ্ধৃত কৰিব খুজিছোঁ : “One point only need be emphasised : while the Khasi, Bodo and Thai elements may be regarded as loans due to the contact of the Assamese with the several languages, the Malayan and Kolarian elements may be said to be due

to the facts of a substratum resulting from the unconcious blending of systems amongst the people .... It has been said that the domain of Munda, Mon-Khmer and other connected languages are more considerable than it is as present and that it is only in late times that this domain has been reduced and cut into pieces by the Aryan and the Dravidian on the west and the Tibeto-Burman on the East. The people, however, who spoke those Austric dialects have now merged into the Hindu and the Mahammedan masses of Northern India, they have become transformed into the present day Aryan speaking castes and groups of the country. The absorption of the Austric speakers into the Aryan fold explains the presence in the Indo-Aryan speeches of a considerable number of Austric words.”

অসমৰ আদিম অধিবাসী যে অষ্ট্ৰিকসকল আছিল এই বিষয়ে দ্বিমত নাই। অষ্ট্ৰিক ভাষাত দন্তমূলীয় ধ্বনি আছিল আৰু আজিও খাচি ভাষাত ইয়াক পোৱা যায়—“Alveolarlike t, d, n, l, r, s—are articulated by the tip of the tongue against the teeth-ridge.” (H. W. Sten—Classification of Khasi Consonants, Khasi studies, Vol-2, No-4)। এতিয়া এনে পৰিস্থিতিত আমি উপনীত হ'লোঁ—অসমীয়া আৰু তিব্বত-বৰ্মী ভাষাবোৰত দন্তমূলীয় ধ্বনি আছে; কিন্তু ইহঁতৰ উৎস ভাষাত নাই। অষ্ট্ৰিক ভাষাত এই লানি ধ্বনি আছে আৰু অসমীয়া ভাষাৰ ওপৰত অষ্ট্ৰিকৰ প্ৰভাৱ প্ৰমাণিত বাস্তৱ। এনে এক

বাস্তব পৰিস্থিতিত মই এনে এক বহুনা/অনুমান কৰিব খোজে—
অষ্টিক দন্তমূলীয়→অসমীয়া→অসমৰ তিব্বত-বৰ্মী ভাষা

ii) প্রা. ভা. আ—স, শ, য > x (sh)

প্রাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ তিনিওটা হিছধবনিয়েই (sibilants) ধবনি গুণ হেৰুৱাই কণ্ঠ্য ঘৃষ্ট x হিছাপে অসমীয়াত উচ্চাৰিত হয়। ইয়াৰ পৰিবেশজনিত সুকীয়া সুকীয়া উচ্চাৰণ এনে ধৰণৰ—

x (h) : শব্দৰ আদিত অকলে

কোমল খ : দুটা স্বৰৰ মাজত, পদান্তত আৰু ব+শ, য অবস্থাত
দন্তমূলীয় চ : শ. স+ৰ আৰু অন্য ধবনিৰ সৈতে যুক্ত অবস্থাত।

এই ধবনি বোৰৰ প্রাকৃত স্তৰতে পৰিবৰ্তন ঘটিছিল। মাগধী প্রাকৃতত ই 'শ' আৰু অন্য প্রাকৃতত 'স' হৈছিল। মাগধীয় প্রাকৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা ভাষা হিছাপে অসমীয়াতো এইবোৰ 'শ' হ'ব লাগিছিল। ডঃ কাকতিৰ মতে : In the words in modern Assamese, the sibilants whether original or resultant from the simplification of consonant groups are generally reduced to h intervocally and finally e. g xih sih, lead (sisā-). ... The wholesale change of noninitial sibilants to 'h' belong to modern Assamese.

In early Assamese, they often appeared as 'S' of Kaisani, when, Mod. As Kahani, 'Kisa' why, Mid. As Kiha, Mod. Kijā; 'Sasur' father-in-law; 'Sasu', mother-in-law; Mod. As—xahur, xahu.

.... Thus, it would appear that the original Magadhi value S of the sibilants is not retained in Assamese. The Assamese change of the non-

initial sibilants to h seems to be a local phenomenon and does not seem to have any connection with the change of the O. I. A. sibilants to h in M. I. A. (AFD, P-221)।

ডঃ কাকতিৰ “local phenomenon” বোলা মন্তব্য কিছু অস্পষ্ট। কিন্তু ডঃ চেটাৰ্জীয়ে স্পষ্টকৈয়ে কৈছে —“The presence of a large Tibeto-Burman element in the population of Assam and East and North Bengal may have something to do with this.” (ODBI, P-79)।

কথা হ'ল. আধুনিক অসমীয়া স্তৰত কিয়? ডঃ কাকতিয়ে আধুনিক অসমীয়া স্তৰ “from the beginning of the nineteenth century till present times” (AFD, P-13) বুলি কৈছে। তিব্বত বৰ্মী ভাষাৰ প্ৰভাৱত এনে পৰিবৰ্তন হ'ব লাগিলে বহু আগতেই হ'ব লাগিছিল। গেইটৰ বুৰঞ্জীমতে কছাৰী ৰজাসকলৰ নাম নাৰায়ণদেৱ (১৫৮৩ খৃঃ), শত্ৰুদমন (১৭ শতিকা), নৰনাৰায়ণ, বীৰদৰ্প নাৰায়ণ (১৬৬৪-১৬৮১) গৰুৰধ্বজ (১৬৮১-১৬৯৫) ইত্যাদি— এইবোৰ অসমীয়া বা সংস্কৃত নাম। ইয়ে কি সূচায়? গেইটে লিখিছে : “The process of Hinduization had, probably, Commenced at Maibong atleast among the royal family and the court. At Khaspur it proceeded rapidly and in 1790 the formal act of conversion took place; the Raja Krishna Chandra and his brother Gobinda Chandra entered the body of a copper effigy of a cow. On emerging from it, they were proclaimed to be Hindus of the Kshatriya Caste (second in order of four caste) and a genealogy of a hundred generations, reaching to Bhima,

the hero of the Mahabharata, was composed for them by the Brahmans." (E. A. Gait, History of Assam, P-257)।

অকল এয়াই নহয়। আহোমসকলৰ শাসন প্ৰণালী সম্পূৰ্ণ সুকীয়া আছিল। গেইটৰ ভাষাতে— "With the exceptions of the nobles, priests and persons of high caste and their slaves, the whole male population between the ages of fifteen and fifty were liable to render service to the state. They were known as Paiks. The Paiks were organised by 'got's. A 'got' contained four Paiks... In time of peace it was the custom to employ the paiks on public works, and this is how the enormous tanks and the high embanked roads of upper Assam, ... came into existence." (I bid, P-239)

এনেবোৰ বাস্তৱ পৰিস্থিতিলৈ লক্ষ্য কৰিয়েই নিবন্ধটিৰ শেষত মন্তব্য কৰিছিলোঁ। এনেদৰে : "These are the socio-political factors under which the T. B. language speakers were influenced by the Indo-Aryan Assamese. Even some of its dialects were on the verge of extinction. It is not untill recently the social awareness arose and these people became conscious about their language again.

Naturally, the T. B. languages of the Brahmaputra valley of Assam changed considerably during its development. So I feel, any study of the T. B. languages of Assam would be incomplete and

subject to alternations if we do not take into account these probable influences and if we do not compare the phonology and morphology of these languages with the parent languages, namely the Sino-Tibetan."

ঐতিহাসিক ভূমিকা আৰু অসমীয়া :

প্ৰাচীনতত্ত্বৰ ফালৰ পৰা অসমীয়াই এই অঞ্চলৰ একমাত্ৰ আৰ্য ভাষা, বাকীবোৰ আৰ্য-ভিন্ন গোষ্ঠীৰ। আৰ্য ভিন্ন গোষ্ঠীৰ ভিতৰত অষ্টিক, তিব্বত-বৰ্মী আৰু তাই আহোম প্ৰধান। দ্ৰাবিড়সকল অসমলৈ আহিছিল নে নাই সেই কথা স্পষ্টকৈ ক'তো পোৱা নাযায়। হাৰ্বাৰ্ট ৰিজলৈৰ মতে বংগদেশৰ মানুহবোৰ মংগোলো-দ্ৰাবিড় আৰু বাঙালী বামুণ আৰু কায়স্থৰ মাজত দ্ৰাবিড় প্ৰজাতিগত লক্ষণ দেখা যায়। ডঃ ধীৰেন্দ্ৰনাথ মজুমদাৰৰ মতে — "বংগদেশৰ পূবে দ্ৰাবিড় সকল বসবাস কৰাৰ প্ৰমাণ এতিয়ালৈকে পোৱা হোৱা নাই। অৱশ্যে এই কথা অনুমান কৰিব পাৰি যে প্ৰাগ-ঐতিহাসিক যুগ আৰু ঐতিহাসিক যুগৰ আৰম্ভণিতেই বংগদেশ আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ মাজত যাতায়াত আছিল আৰু এই যাতায়াতৰ ফলতেই ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাতো দ্ৰাবিড় প্ৰজাতিৰ উপাদান সোমাই পৰাৰ কথা নুই কৰিব নোৱাৰি"। (অসম গোৱৰ, পৃষ্ঠা-২৩)। অন্ততঃ অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ কালত যে দ্ৰাবিড় প্ৰজাতিৰ সৈতে অসমৰ প্ৰত্যক্ষ সম্পৰ্ক ঘটিছিল সেই কথা বৰ্মণ বংশৰ ৰাজত্ব কাললৈ বিহংগম দৃষ্টিৰে চকু ফুৰালেও পৰিষ্কাৰ হ'ব। আহোম যুগত বংগৰ পৰা ব্ৰাহ্মণ আৰু কায়স্থ যে অনা হৈছিল সেই কথাও মনত ৰখা উচিত হ'ব।

বৰ্তমান অসমৰ মানচিত্ৰ চাই অসমীয়া ভাষাই নিজস্ব বৈশিষ্ট্যৰে সুকীয়া ৰূপ ল'ব ধৰা ৫-১০ শতিকাৰ অসমৰ ৰূপ কল্পন কৰাও টান। আনহাতে এই ঐতিহাসিক তথ্যক অস্বীকাৰ কৰিলে ভাষাটোৰ

বৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণ সম্ভৱ নহয় ; গুৰুত্ব অনুধাবন কৰাটো আৰু কঠিন।

পঞ্চম শতাব্দীৰ শেষৰ ফালে বৰ্মণ বংশৰ ষষ্ঠ বজা মহেন্দ্ৰ বৰ্মণে দক্ষিণ পূব-বংগ অধিকাৰ কৰি বংগোপসাগৰলৈকে কামৰূপ ৰাজ্যৰ সীমা বঢ়ায়। ষষ্ঠ শতিকাৰ মাজ ভাগত অষ্টম বজা মহাভূতি বৰ্মণ বা ভূতিবৰ্মণে পুন্ডৰ্বৰ্ধন বা উত্তৰ-বংগ কামৰূপ ৰাজ্যৰ অন্ত-ভুক্ত কৰে। বিজয়-গৌৰৱ চিন হিচাবে তেওঁ ২০৫ জন ব্ৰাহ্মণক মাটি দান কৰিছিল। এই মাটি তিস্তা নৈৰ পশ্চিম আৰু কোণী নৈৰ পূবে আছিল। এওঁৰ দিনত দক্ষিণ পশ্চিমফালে ছিলেট, ত্ৰিপুৰা আৰু কাছাৰো কামৰূপ ৰাজ্যৰ অন্তভুক্ত হৈছিল। মহাভূত বৰ্মণৰ পাচত সুহিত বৰ্মণ আৰু তাৰ পাচত সুপ্ৰতিষ্ঠিত বৰ্মণ বজা হয়। ৫৯৪ খৃষ্টাব্দত সুপ্ৰতিষ্ঠিত বৰ্মণৰ মৃত্যু হয় আৰু উত্তৰাধিকাৰ নথকা বাবে ভায়েক ভাস্কৰবৰ্মণ (৫৯৪-৬৫০) ৰাজপাটত বহে। সিংহাসনত অধিষ্ঠিত হোৱাৰ পাচতেই, মহাভূতি বৰ্মণৰ দিনত কামৰূপৰ অধীন হোৱা আৰু কিছু বছৰৰ বাবে সুহিতবৰ্মণৰ দিনত কামৰূপৰ কবলৰ পৰা মুক্ত হোৱা, পুন্ডৰ্বৰ্ধন বা উত্তৰ বংগ এওঁ পুনৰ জয় কৰি কামৰূপৰ অধীন কৰে। দক্ষিণ-পূব বংগ, ছিলেট আৰু ত্ৰিপুৰাও ভাস্কৰবৰ্মণৰ অধীন আছিল।

ভাস্কৰবৰ্মণ কুমাৰ আছিল আৰু তেওঁৰ মৃত্যুৰ (৬৫০ খৃঃ) লগে লগে বৰ্মণ বংশৰ অন্ত পৰে আৰু অৱন্তীবৰ্মণে ৰাজপাট দখল কৰি শালস্তম্ভ নামৰ এটা নতুন ৰাজবংশ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। অৱন্তী-বৰ্মণৰ ৰাজত্ব কাল ৬২০-৬৭৫ খৃষ্টাব্দ। এওঁৰ দিনতো দক্ষিণ-পূব বংগ, উত্তৰ-বংগ আৰু ছিলেট কামৰূপৰ অধীন আছিল। সম্ভৱতঃ ৬৭৫-৭২৫ খৃষ্টাব্দৰ ভিতৰত প্ৰায় ৫০ বছৰ কাল পুন্ডৰ্বৰ্ধন স্বাধীন হৈছিল, কিয়নো ৭২৫ খৃষ্টাব্দত শালস্তম্ভৰে হৰ্ষদেৱে পুনৰ গৌড় জয় কৰে। ৭৬০ চনৰ পৰা ১০৯৫ চনলৈ উত্তৰ বংগ স্বাধীন হয় যদিও পাল বংশৰ ৬ষ্ঠ বজা ধৰ্মপালে (১০৯৫-১১২০) পুনৰ উত্তৰ বংগ জয় কৰে।

গতিকে দেখা যায় অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু গঠনৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ কাল-ছোৱাত সমগ্ৰ উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ বিস্তৃত অঞ্চল কামৰূপ ৰাজ্যৰ অধীনত আছিল।

পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য আৰু পৃষ্ঠপোষক ৰজা :

(i) কমতা :

প্ৰাক-বৈষ্ণৱ যুগৰ হেম সৰস্বতী, হৰিহৰ বিপ্ৰ আৰু কবিৰত্ন সৰস্বতীয়ে কমতাৰ ৰজা দুৰ্লভ নাৰায়ণৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। কালিৰাম মেধিয়ে হেম সৰস্বতীৰ ‘প্ৰহ্লাদ চৰিত’ সম্পাদনা কৰি পাতনিত দুৰ্লভ নাৰায়ণৰ সময় সম্পৰ্কে বিস্তৃত ভাৱে আলোচনা কৰি লিখিছে : “ওপৰোক্ত কথাৰ পৰা দেখা যায় দুৰ্লভ নাৰায়ণ ৰজা মিঃ গেইটৰ মতে খৃষ্টীয় ত্ৰয়োদশ শতাব্দীৰ শেষ ভাগৰ, আসামৰ প্ৰাকৃত ভূগোলমতে ত্ৰয়োদশ শতাব্দীৰ আগ ভাগৰ, বৰুৱাৰ মতে দ্বাদশ শতাব্দীৰ শেষ ভাগৰ, ঘোষৰ মতে একাদশ শতাব্দীৰ শেষ ভাগৰ আৰু বংশাৱলী মতে ত্ৰয়োদশ শতাব্দীৰ আগ ভাগৰ মানুহ। . . . এনে থলত খৃষ্টীয় দ্বাদশ শতাব্দীৰ শেষ বা ত্ৰয়োদশ শতাব্দীৰ আগ ভাগত দুৰ্লভ নাৰায়ণে কমতাপুৰত ৰাজত্ব কৰিছিল বুলিলে বৰ ভুল হব নাপায়।” গেইটৰ মতে দুৰ্লভনাৰায়ণে “would seem to have ruled at the end of the thirteenth century over the country between the Bar-Nadi and the Karatoya.” (History of Assam, P-41).

ড° কাকতিয়ে এই ক্ষেত্ৰত মন্তব্য কৰিছে : “It was under the patronage of Kings outside the western limit of modern Assam—under patronage of the Kings of Kamatapur, fourteen miles to the south west

of Cooch-Bihar that the earliest Assamese books were written. Even now the spoken language of North Bengal and Western Assam (district of Kamrup and Goalpara) is substantially the same and seems to form one dialect group." (AFD, P-6)

মনসা-কাব্যৰ ৰচক মনকৰে “কমতাইৰ ৰাজা বন্দো. ৰাজা জলেশ্বৰ” বুলি কমতাইৰ ৰজাক প্ৰণিপাত জনাইছে। কনকলাল বৰুৱাই ‘কামৰূপৰ বুৰঞ্জী’ৰ পৰিশিষ্টত থকা জলেশ্বৰেই পৃথুৰজা” উক্তিটোৰ সত্যতা স্বীকাৰ কৰি লৈছে। কালিৰাম মেধিয়েও এই মত মানি লৈ সময় ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ আদি ভাগত ধৰিছে। ডঃ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা আৰু ডঃ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই ‘মনসা-কাব্য’ৰ পাতনিত এই মতত সমৰ্থন নজনাই মনকৰৰ সময় পঞ্চদশ শতিকাৰ শেষ বা ষোড়শ শতিকাৰ আদি ভাগত ধৰিছে আৰু “মনকৰে উল্লেখ কৰা জলেশ্বৰ আৰু কমতা ৰজা আমাৰ বিশ্বাস সত্ত্বেত: কোঁচ ৰজা বিশ্বসিংহ” বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে।

ii) কমতা-কোঁচ ৰাজ-বংশ :

১৫১৫ চনত বিশ্বসিংহই কোঁচ ৰাজত্বৰ পাতনি মেলে। গেইটৰ মতে বিশ্বসিংহই “gradually extended his rule as far as the Karatoya in the west and the Bar-Nadi in the east.” (P-48)। কবি পীতাম্বৰে এই বিশ্বসিংহৰে পৃষ্ঠপোষকতাত ‘উষা-পৰিণয়’ লিখিছিল আৰু বিশ্বসিংহৰ দুই পুত্ৰ নৰনাৰায়ণ আৰু গুৰুধ্বজৰো আস্থাভাজন আছিল। নৰনাৰায়ণ-চিলাৰায়ৰ সময়ত শংকৰদেৱৰ নেতৃত্বত অসমীয়া সাহিত্যৰ স্বৰ্ণ-যুগ কেনেদৰে হয় সেয়া সকলোৰে জানে। মাধৱদেৱে লক্ষ্মীনাৰায়ণ ৰজা আৰু তেওঁৰ বিষয়া বিৰূপাক্ষ কাজীৰ পৰাও অনুপ্ৰেৰণা লাভ কৰিছিল। গীতি ৰামায়ণৰ লেখক দুৰ্গাবৰ কায়স্থয়ো বিশ্বসিংহৰ পৰা অনুপ্ৰেৰণা লাভ কৰিছিল। কবি ৰাম-সৰস্বতীয়ে নৰনাৰায়ণ

প্ৰমুখ্যে চাৰি-গৰাকী কোঁচ ৰজাৰ পৃষ্ঠ-পোষকতা লাভ কৰিছিল।

iii) দৰঙী-কোঁচ ৰাজবংশ :

ৰাম সৰস্বতীয়ে দৰঙী ৰজা ধৰ্ম নাৰায়ণৰ অনুৰোধত বনপৰ্ব আৰু উদ্যোগ পৰ্বৰ লগতে ‘জয়দেৱ কাব্য’ ৰচনা কৰে। এইজনা ৰজাৰ দিনতে ৰাম সৰস্বতীৰ পুত্ৰ গোপীনাথ পাঠকে সভা, দ্ৰোণ আৰু স্বৰ্গাবোহণ পৰ্বৰ পদ কৰে। দামোদৰ দ্বিজো আদি-পৰ্বৰ কিছু অংশ এওঁৰ ৰাজত্ব কালতে ভাঙনি কৰে। দৰঙী ৰজা প্ৰাণনাৰায়ণৰ সময়ত শ্ৰীনাথ দ্বিজ আৰু হয়নাৰায়ণৰ দিনত শুভনাথ দ্বিজ কাব্য চৰ্চা কৰে।

সুকবি নাৰায়ণদেৱকো ধৰ্মনাৰায়ণৰ ৰাজত্ব কালৰ বুলি ধৰা হয়। ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত পুৰাণৰ ভাঙনি কৰোতা ৰতিকান্ত দ্বিজ হয়নাৰায়ণৰ ৰাজত্ব কালৰ কবি। সমুদ্ৰনাৰায়ণৰ পৃষ্ঠপোষকতাত বলদেৱ সূৰ্যখড়ি দৈবজ্ঞই ‘শিৱ বংশাৱলী’ আৰু ‘ৰাজ-বংশাৱলী’ ৰচনা কৰে। দৰঙী ৰজাৰ পৃষ্ঠ-পোষকতা সূৰ্যদেৱ, কবিৰাজ সূৰ্যবিপ্ৰ আদিয়েও লাভ কৰিছিল।

iv) কছাৰী ৰজাৰ পৃষ্ঠপোষকতা :

প্ৰাক-শংকৰদেৱ যুগৰ অপ্ৰমাদী কবি মাধৱ কন্দলিয়ে চতুৰ্দশ শতিকাৰ কছাৰী ৰজা ‘মহামাণিকা’ বা মহামাণিকাৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ৰামায়ণৰ অনুবাদ কৰিছিল। মহামাণিকাৰ ৰাজা নগাওঁ, জয়ন্তীপুৰ, ত্ৰিপুৰা আদিত বুলি বেলেগ বেলেগ মত আছে।

ডঃ নেওগৰ মতে প্ৰাক-শংকৰদেৱ যুগৰ কবি বুলি বিবেচিত ৰুদ্ৰ কন্দলি আচলতে খাসপুৰৰ কছাৰী ৰজা তাত্ৰধ্বজ নাৰায়ণহে। এই ৰজাজনৰ সময় আহোম ৰজাৰ সমসাময়িক।

তাত্ৰধ্বজৰ পুত্ৰ মুৰদৰ্প নাৰায়ণৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ভুবনেশ্বৰ বাচস্পতিয়ে ‘নাৰদীয় কথামৃত’ ৰচনা কৰে। হেড়ম্বেশ্বৰ জয়চন্দ্ৰৰ সভাসদ ভবানীনাথ দ্বিজো ‘শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ অভিষেক’ লিখিছিল।

আহোম ৰজাৰ পৃষ্ঠপোষকতা :

১২২৮ চনতে অসমত আহোম ৰাজত্বৰ আৰম্ভণি যদিও অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ বিকাশত আহোম ৰাজদৰবাৰৰ বৰঙণি জয়ধ্বজ সিংহৰ (১৬৪৫-৬৩) দিনতহে আৰম্ভ হয়। ড° নেওগৰ ভাষাতে ক'বলৈ হ'লে "জয়ধ্বজ সিংহ ৰজাৰ দিনৰ পৰা বৈষ্ণৱ গোসাঁই-সকলে ৰজাঘৰীয়া সহায় আৰু পৃষ্ঠপোষকতা প্ৰত্যক্ষভাৱে পাবলৈ ধৰিলে। এই সহায় আৰু পৃষ্ঠপোষকতাই অসমীয়া সাহিত্যৰ উদগতিতো সমল যোগাবলৈ ধৰিলে। ৰুদ্ৰসিংহই (১৬৯৬-১৭১৪) বঙালী পৰ্বতীয়া গোসাঁইক অসমত খাপি-সাক্ষি আৰু শিৱসিংহই (১৭১৪-৪৪) তেওঁৰ শৰণ লৈ অসমৰ বৈষ্ণৱ আদৰ্শৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত সংস্কৃতিত এটি আমিল অজীণ সুৰ সুমুৱালে, যাৰ ফলত সামাজিক আৰু শেহত ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰতো খণ্ড প্ৰলয়ৰ সৃষ্টি হ'ল। সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত এই ঘটনা ফলপ্ৰসূ হ'ল। আহোম ৰজাসকল শিৱ আৰু শক্তিৰ ফালে ঢাল খোৱাত অসমীয়া ভাষাত আগতে গা কৰিব নোৱাৰা এক শৈৱ-শাক্ত সাহিত্যৰ উদগম হ'ল। ইয়াৰ লগে লগে শৃংগাৰ প্ৰবণ সাহিত্যৰ এটি সৰু জুৰিও জিৰ জিৰকৈ ববলৈ ধৰে।" (অ. সা. ৰূপৰেখা, ১৭৯)।

আকৰ্ষণীয় কথা হ'ল— ৰুদ্ৰসিংহ, শিৱসিংহ আৰু ৰাজেশ্বৰ সিংহই নিজেও সাহিত্য ৰচনা কৰিছিল। ইয়াৰে প্ৰথম দুগৰাকীৰ নামত গীত পোৱা গৈছে আৰু "ৰাজেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱে দেশীয় ভাষাত কীচক-বধ নামে এখনি নাটক ৰচি, যি কাৰণে এওঁক কবি চুড়ামণি উপাধি দিয়া হৈছিল" বুলি গুণাভিৰাম বৰুৱাই উল্লেখ কৰিছে।

আহোম ৰাজত্বৰ প্ৰথম পৰ্যায়ৰ কবি ৰামনাৰায়ণ কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তী, ৰুদ্ৰসিংহ আৰু শিৱসিংহৰ সভা-কবি আছিল। 'শকুন্তলা' কাব্য এওঁৰ বিখ্যাত ৰচনা। শিৱসিংহ আৰু ফুলেশ্বৰীৰ অনুৰোধত এওঁ 'শংখচুড় বধ' ৰচনা কৰিছিল। শিৱসিংহৰ পৃষ্ঠপোষকতাত

অনন্ত আচাৰ্য্য দ্বিজৈ সংস্কৃত 'সৌন্দৰ্য্য লহৰী'ৰ ভাঙনি 'আনন্দ লহৰী' সম্পূৰ্ণ কৰে। কবিচন্দ্ৰ দ্বিজৰ ধৰ্ম-পুৰাণ, ভোলানাথ দ্বিজৰ শল্য-পৰ্বৰ ভাঙনি, সুকুমাৰ বৰুৱাৰ 'হস্তী-বিদ্যাৰ্ণৱ', দ্বিজ ৰমানন্দই 'উষা-গীত আৰু উদ্যোগ পৰ্বৰ ভাঙনি কৰে।

আহোম ৰজা আৰু মন্ত্ৰীসকলে বৈষ্ণৱ-ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰাৰ পাচত বৈষ্ণৱ পৰম্পৰাৰ নাট সৃষ্টিৰ সৈতে তীব্ৰ হয়। ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ ভিতৰত 'হস্তী বিদ্যাৰ্ণৱ আৰু 'ঘোড়া-নিদান' বিশেষভাৱে উল্লেখনীয় গ্ৰন্থ।

কিন্তু আহোমসকলৰ অসমীয়া সাহিত্যলৈ শ্ৰেষ্ঠ দান হৈছে বুৰঞ্জী সাহিত্যহে। পোনতে আহোম ভাষাতে এইবোৰ লিখা হৈছিল যদিও পিচত অসমীয়াতো লিখা প্ৰথা আৰম্ভ হয়। আনকি আহোম লিপিত অসমীয়া আৰু অসমীয় লিপিত আহোম ভাষাৰ বুৰঞ্জীও পোৱা গৈছে।

পশ্চাৎ-অৱলোকন আৰু সিদ্ধান্ত :

আমি ইমান সময়ে অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশৰ বিভিন্ন স্তৰৰ ওপৰত বিহংগম দৃষ্টিৰে আলোকপাত কৰিলোঁ। ৰাজনৈতিকভাৱে শদিয়াৰ পৰা কোঁচ বিহাৰলৈ সামৰা অসমত বৰ্মণ বংশৰ পাচত কোঁচ, কছাৰী, আহোম আদি ৰাজবংশই ৰাজত্ব কৰিছিল। এই তিনিওটা ৰাজবংশই অনা-আৰ্য আছিল আৰু নিজৰ মাতৃ-ভাষা থকা সত্ত্বেও পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছিল অসমীয়া ভাষাৰ। তেওঁলোকে ঐতিহাসিক কাৰণতে সংস্কৃতিৰ বাহন হিচাপে অসমীয়া ভাষাক ৰাজ দৰবাৰৰ ভাষাৰূপে স্বীকৃতি দিছিল। বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয় এই ৰজাসকলৰ অসমীয়া ভাষাৰ ওপৰতো যে গভীৰ দখল আছিল সেই কথা অন্তৰংগ তথ্যৰে সমৰ্থন কৰে। মাধৱ কন্দলিয়ে ৰামায়ণৰ ৰচনা প্ৰসংগত এঠাইত পৃষ্ঠপোষক ৰজা মহামানিকা বা মহামাণিক্যৰ বিষয়ে লিখিছে :

সাত-কাণ্ড বামায়াণ পদবন্ধে নিবন্ধিলো;

লড়া পৰিহৰি সাবোদ্ধতে ।

মহামাণিক্যৰ বোলে কাব্যৰস কিছু দিলো

দুগ্ধক মথিলে যেন ঘূতে ॥

মন কৰিব লগা, অষ্টাদশ শতিকামানলৈ আমাৰ ভাষাটোৰ নাম অসমীয়া নাছিল। ইয়াক ‘দেশী-ভাষা’ বুলিহে মাজে মাজে উল্লেখ কৰা দেখা যায়। ইয়াৰ আগতে ‘শ্লোক’ৰ (সংস্কৃতৰ সমার্থক) বিপৰীতে ‘পদবন্ধ’ আৰু গদ্যৰ বাবে ‘কথাবন্ধ’ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

পীতাম্বৰ কবিৰ ‘মাৰ্কণ্ডেয় পুৰাণ’ত নবনাৰায়ণ আৰু চিলাৰায়ৰ উল্লেখ আছে। তাৰে এঠাইত এনেদৰে আছে —

একদিনা সভা মাঝে বসি যুৱৰাজ ।

মনে আলোচিয়া যেন কহিলন্ত কাজ ॥

পুৰাণাদি শাস্ত্ৰে যি বহস্য আছেয় ।

পণ্ডিতে বুঝয় মাত্ৰ অন্যো নাবুঝয় ॥

একাৰণে শ্লোক ভাঙি সৰে বুঝিবাৰ ।

নিজ দেশ-ভাষা-বন্ধে ৰচিয়ো পয়াৰ ॥

ইয়াৰে “নিজ দেশ-ভাষা-বন্ধে” অংশ বিশেষভাৱে মন কৰিবলগীয়া।

ওপৰৰ বিৱৰণৰ পৰা আৰু এটা কথা স্পষ্ট হ’ব যে আৰ্য ভাষা অসমীয়া অসমৰ বিভিন্ন জন-গোষ্ঠীৰ মাজত একমাত্ৰ সংযোগী ভাষা আছিল। যিহেতু কোঁচ-কছাৰী-আহোম ৰজাসকলে ইয়াৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছিল সেইবাবে পৰিস্থিতিজনিত কাৰণতে যে অসমীয়া ভাষাই এনেদৰে প্ৰাধান্য পাইছিল সেয়া সহজে অনুমান কৰিব পাৰি।

অসমীয়া উমৈহতীয়া ভাষা (Lingua-franca)

উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চল ভাৰতত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব সম্পৰ্কে আমি ওপৰত ঐতিহাসিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা আলোচনা কৰিছোঁ। এই

আলোচনা সম্পূৰ্ণৰূপে সাধাৰণ আলোচনা। এতিয়া আমি ভাষা-তাত্ত্বিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা আন দুটিমান কথাটো আপোনালোকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিম।

অসমত অষ্ট্ৰিক, তিব্বত ৰমী, তাই-আহোম, আৰ্য-আদি বিভিন্ন ভাষা গোষ্ঠীৰ লোক একেলগে বাস কৰিছিল বা এতিয়াও বাস কৰি আছে। এনেদৰে পাৰস্পৰিক ভাৱে দুৰ্বোধ্য বিভিন্ন ভাষী লোক একেলগে থাকিব লগা হোৱাত প্ৰথম ডোখৰত “অংগ-ভংগী ভাষা” (gesture language) ৰে কাম চলিছিল যদিও পিচলৈ সি স্থায়ী হ’ব নোৱাৰিলে। সঘন মিলামিচাৰ ফলত এনে কিছুমান সম্ভাৰনাৰ বাট মুকলি কৰিলে:

(ক) দুয়োটা ভাষা-গোষ্ঠীয়ে দ্বিভাষী (bilingual) হ’ল অৰ্থাৎ এটাই আনটোৰ ভাষা শিকি পেলালে।

(খ) এটা ভাষিক গোষ্ঠীয়ে আনটোৰ ভাষা আয়ত্ত কৰিলে। এই ক্ষেত্ৰত দুই ধৰণৰ সম্ভাৱনা স্পষ্ট—প্ৰথম, সংখ্যালঘুৰে সংখ্যা-গুৰুৰ ভাষা আয়ত্ত কৰিব আৰু দ্বিতীয়, সংখ্যাগুৰুৰ বা সংখ্যা-গুৰুৰ বৃদ্ধন অংশ এটাই সংখ্যালঘুৰ ভাষা শিকিব। প্ৰথমটোৰ উদাহৰণ হিচাবে অসমৰ ৰাজস্থানী সকলৰ কথা ক’ব পাৰি। দ্বিতীয়-টোৰ ক্ষেত্ৰত, ইংৰাজী ভাষাৰ উদাহৰণ দিব পাৰি।

ৰবাৰ্ট এ হলৰ মতে “Pidgin owes its origin to relatively casual, short-term contact between groups which do not have a common language in between. ... A Pidgin is likely to arise whenever guide meets tourists, employer meets employee or shop keeper meets customer.” হুইলমে ইয়াৰ আপত্তি কৰি কৈছে যে পৰিচালক বা ভ্ৰমণকাৰীয়ে ‘পিজিন’ ব্যৱহাৰ নকৰাৰ সম্ভাৱনাই অধিক। তেওঁ লিখিছে যে “the type of language known

as pidgin are not spoken by foreigners nor even by the dominant speakers of the standard language, but by the natives in subordinate position who do not share a common language among themselves.”

দ্বিভাষী অৱস্থাত কোনটো ভাষাই প্ৰাধান্য পাব সেই কথা আৰ্থ-সামাজিক আৰু আৰ্থ-ৰাজনৈতিক কাৰণৰ লগতে কিছু পৰিমাণে ভাষাটোৰ ঐতিহ্য আৰু সেই ভাষা কোৱা মানুহৰ সামাজিক স্থিতিৰ ওপৰতো নিৰ্ভৰ। অসমৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ ভিতৰত আৰ্য গোষ্ঠী এনে ঐতিহ্যৰ অধিকাৰী আছিল আৰু স্বাভাৱিকতেই বাকী জন-গোষ্ঠীৰ পৰা শ্ৰদ্ধা লাভ কৰিছিল।

নগালেণ্ড, অৰুণাচল আৰু অসমীয়া ভাষা :

১৯৬৩ চনৰ ১ ডিচেম্বৰত নগালেণ্ড ৰাজ্য গঠিত হয়। ১৯৭১ চনৰ জৰীপমতে কুৰিটা নগা ফৈদ আছে। তেওঁলোক হ’ল —

আঙ্গামী	(৪৩,৫৬৯)	চেমা	(৬৫,২২৭)
লোথা	(৩৬,৯৪৯)	আও	(৬৫,২৭৫)
বেংমা	(৮,৫৭৮)	ছাথেচাং	(১৯,৯৯৮)
কন্যাক	(৭২,৩৩৮)	ছাং	(১৫,৮১৬)
ফোম	(১৮,০৮৫)	য়িমচুঙ্গৈ	(১৩,৫৫৪)
খিয়ামঙ্গান	(১৪,৪১৪)	জেলিআং	
কুকি-চিক	(১,১৭৫)	বংমেই	
কছাৰী		মকৰাবে	(৭৬৯)
তিবখিৰ	(২,৪৮৬)	চীন	
মাও			

এইবোৰৰ ভিতৰত ছাকেছা, জেলিআ, আৰু কছাৰীৰ বাহিৰে গোষ্ঠীৰ নামেৰে সম্পূৰ্ণ একে ভাষা আছে। আঙ্গামী কহিমা জিলাত কথিত ৰূপত চলে। ডিমাপুৰৰ আশে-পাশে থকা কছাৰী সকলে নিজৰ মাতৃভাষা হেৰুৱাইছে আৰু ‘নাগামিজ’ ব্যৱহাৰ কৰে। কুকি

সকলৰ অধিকাংশ মণিপুৰৰ অধিবাসী; নগালেণ্ডত থকা সকলে ‘থাদো’ ভাষা কয়। জেমি আৰু জেলিআং সকলক একত্ৰিত কৰি ‘জেলি আংবং’ নামেৰে নতুন গোট এটা কৰাৰ চেষ্টা চলি আছে। ইয়াৰ লগত লিয়াংমেই সকলো গোট খোৱাৰ সজাৰনা আছে। ৰাণী গাইদিলিউ বংমেইভাষী। এওঁৰ প্ৰচেষ্টাতেই জেলি-য়াংবং গোষ্ঠী গঠনৰ প্ৰচেষ্টা চলিছিল। আও আৰু চেমাসকল গুৰুত্বপূৰ্ণ জনগোষ্ঠী। কন্যাক ভাষাৰ সমল এতিয়াও ভালদৰে সংগৃহীত হোৱা নাই।

গ্ৰীয়াইনে নগা ভাষাবোৰক তলত দিয়া দৰে তিনিটা উপ-শাখাত ভগাই আলোচনা কৰিছে :

পশ্চিম শাখা : আঙ্গামী, চেমা, বেংমা, কাৰামা

কেন্দ্ৰীয় শাখা : আও, লোথা, থুকুমি, য়িমচুংপেৰ, আদি

পূব শাখা : কন্যাক (আংৰাংকু), ছিংমেগনু, আদি।

নগালেণ্ডত ২৩ টা ভাষা চলে। ঊনবিংশ শতিকালৈ আদিম স্তৰত থকা নগা ফৈদ বোৰৰ মাজত সঘনে সংঘৰ্ষ হৈছিল ফলত প্ৰত্যেকটো ফৈদে নিজৰ মাজতে আবদ্ধ আছিল— ইটোৱে সিটো ফৈদৰ ভাষা বুজি পোৱাৰ প্ৰশ্নই নুঠে। আনহাতে—

নগালেণ্ডৰ উমৈহতীয়া ভাষাটোৰ নাম ‘নাগামিজ’। হাট্টনৰ (১৯২১) মতে “The Assamese language as used in the Naga Hills, is Naga Pidgin is peculiarly well adapted for the reproduction of Naga idioms, as a vehicle of interpretation.” হাইমেনডৰ্ফৰ মতে “Fortunately many people including children spoke fluently Nagamese i.e the Naga pidgin the lingua-franca of the entire Naga Hills.” তেও লগতে কৈছে যে Naga pidgin has become the de-facto lingua franca of Nagaland.”

নাগামিজ পোনতে বজাৰত সৃষ্টি হৈছিল। বুৰঞ্জীৰ মতে নগা সকলে ব্যৱসায়িক কাৰণত ভৈয়ামলৈ আহিছিল। এনে বজাৰ একাধিক ঠাইত বহিছিল। বাটলাৰে নগা-সীমান্তৰ মানুহবোৰৰ সৈতে থকা বাণিজ্যিক লেনদেনৰ উল্লেখ কৰিছে। বৰিন্ছনৰ মতে আহোম সকলে নগাবোৰক কেৱল বজাৰ অঞ্চললৈহে সোমাব দিছিল। কিন্তু আহোমসকল নগা পাহাৰৰ ভিতৰুৱা অঞ্চললৈ যোৱাত বাধা নাছিল। বজাৰত তিনিটা অৱস্থাৰ সৃষ্টি হৈছিল—

- (১) এফালে নগা গ্ৰাহক — আনফালে অসমীয়া বেপাৰী
- (২) এফালে অসমীয়া গ্ৰাহক — অন্যফালে নগা বেপাৰী
- (৩) এফালে নগা গ্ৰাহক — অন্যফালে নগা বেপাৰী

অনুমান কৰিব পাৰি, প্ৰথম অৱস্থাত সীমিতভাৱে জন্ম পোৱা এই ‘পিজিনে’ই পিচত গৈ ‘নাগামিজ’ হয়।

অকণাচল :

‘নাগামিজ’ৰ দৰে অকণাচলতো ‘নেফামিজ’ৰ দ্বাৰাই কাম-কাজ চলিছিল। অকণাচলতো বিভিন্ন ফৈদৰ মাজত ভাষাগত পাৰ্থক্য অলেখ আৰু ইটো ফৈদৰ লগত সিটো ফৈদে কথা কব লাগিলে ‘নেফামিজ’ৰ সহায় লয়। অৱশ্যে ‘নাগামিজ’ৰ যেনেদৰে ব্যাকৰণ-গত স্থিৰ ৰূপ আছে ‘নেফামিজ’ত তেনেদৰে আছেনে নাই অধ্যয়ন হোৱা নাই।

অকণাচলৰ পাচিঘাটৰ জৱাহৰলাল নেহৰু কলেজত অধ্যাপনা কৰোঁতে তাত চলা ‘নেফামিজ’ত কিন্তু নিৰ্দিষ্ট ব্যাকৰণত গাঁথনি মই লক্ষ্য কৰিছিলোঁ।

চিলেট, কাছাৰ আৰু অসমীয়া ভাষা :

চিলেটৰ ভাষাৰ সৈতে অসমীয়া ভাষাৰ সম্পৰ্ক বৰ্তমান অৱস্থাত বিচাৰিবলৈ যোৱাটো পৰ্বতত কাছ কণী বিচাৰিবলৈ যোৱাৰ দৰে পণ্ডশ্ৰম হ’ব; কাৰণ বাংলা ভাষাই চিলেটী ভাষাৰ ৰূপ এনেদৰে সলাই পেলাইছে যে চিলেটী এতিয়া বাংলা ভাষাৰে আঞ্চলিক ৰূপ

মাথোন। অথচ ১৯১৩ চনলৈকে চিলেটী ভাষা অসমীয়া ভাষাৰ সৈতে অদ্ভুত ধৰণে মিলিছিল। চিলেটত যি ঘটিছিল বা ঘটিছে তেনে ঘটনাৰ প্ৰক্ৰিয়া কাছাৰতো আৰম্ভ হৈছে। ১৯১৩ চনত ওলোৱা বেণুধৰ ৰাজখোৱাৰ Notes on Sylhetee Dialect এই বিষয়ত এখন গুৰুত্বপূৰ্ণ গ্ৰন্থ। ‘ৰাজখোৱাদেৱে চিভিল চাৰ্ভিচৰ বিষয়া হিচাপে চিলেটৰ গাঁৱে-ভূঞা ঘূৰি ভালেখিনি তথ্য সংগ্ৰহ কৰিছিল। তলৰ কথাবোৰ তেওঁৰ গ্ৰন্থৰ পৰা দিয়া :

“চিলেটৰ সৰ্ব-সাধাৰণৰ ভাষাত এতিয়াও প্ৰচুৰ অসমীয়া বাৰ-হুত হৈ আছে। ...বংগৰ অন্যান্য অঞ্চলৰ লগতে ১৭৬৫ চনত ক্ৰীষ্ট বৃটিছৰ শাসনাধীন হয় আৰু বংগৰ এখন জিলা হিচাপে ইয়াৰ শাসন আৰম্ভ হয়। ১৮৭৪ চনত এজন কমিচনাৰৰ অধীনত অসম আৰু চিলেট শাসিত হ’বলৈ আৰম্ভ কৰে। গতিকে দেখা যায়, বৃটিছৰ অধীন হোৱাৰ এশ বছৰ পাচত চিলেট আৰু ৩৮ বছৰ পিচত অসম চামিলকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰে একেজন কমিছনাৰৰ শাসনাধীন হয়। চামিলকৰণৰ আগতেই স্কুলবোৰত বাংলা ভাষা শিক্ষাৰ মাধ্যম হোৱাত চিলেটৰ ভাষাত বঙলুৱা প্ৰভাৱ সম্পূৰ্ণ হৈছিল।”

“....চিলেটৰ অতীত ইতিহাস অজ্ঞাত। বৃটিছসকল অসমলৈ অহাৰ আগতে ই নবাবৰ শাসনাধীন আছিল। ডিষ্ট্ৰিক্ট গেজেটিয়াৰ (অধ্যায় ২, পৃ: ২৪) মতে ১৬৮৪ খৃষ্টাব্দৰ শেষ হিন্দু ৰজা গোবিন্দৰ পতন ঘটে আৰু তেতিয়াৰ পৰাই মুছলমানৰ শাসন চলিছিল।” গেইটে অনুমান কৰে যে চিলেট বড়ো অধ্যুষিত আছিল আৰু ইয়াৰ ৰজাও বড়ো আছিল। তেখেতে লিখিছে (অধ্যায় ১৩, পৃ: ২৬৮) “উত্তৰ চিলেটৰ প্ৰাচীন নাম গৌৰ বা গোৰ আৰু সম্ভৱতঃ গাৰো নামে অধুনাখ্যাত গোপীৰ লগত নামটোৰ কিবা সম্পৰ্ক আছে। ডিষ্ট্ৰিক্ট গেজেটিয়াৰ (vol-II, chapter II, P-21) মতে চিলেটৰ ইতিহাস কমেই জনা যায় - “There seems to

be little doubt that Tipperas are closely allied with the Bodo or Kachari and it is generally thought that a considerable portion of the present inhabitants of sylhet were originally descended from that stock.” “শ্রীহট্ট ইতিবৃত্ত” (Part II, Section II, Chapter IX, P 181) বাবু অচ্যুতচৰণ চৌধুৰী তত্ত্বনিধিয়ে লিখিছে : “ইটাৰ পূৰ্ব-দিগন্ত কানিহাটী খৃ : চতুৰ্দশ শতাব্দীতে জনৈক হিন্দু বজাৰ অধিকাৰে ছিল বলিয়া অবগত হওয়া যায়। ইহাৰ নাম আসম বায়। আসম বায় ব্ৰৈপুৰ ৰাজবংশৰ এক শাখা বংশীয় বলে কথিত আছে।”

“... কামৰূপৰ প্ৰাচীন সীমা কামাখ্যা তন্ত্ৰমতে এনে আছিল—

“কৰতোয়া সমাৰত্য যাবদিকৰ বাসিনীং
উত্তৰে বটকী নাম্নী দক্ষিণে চন্দ্ৰশেখৰ :।
তন্মধ্যে যোনীপীঠঞ্চ নীলপৰ্বত বেষ্টিতঃ
শতযোজন বিস্তীৰ্ণং কামৰূপং মহেশ্বৰী ॥”

বঙ্কিম চন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়ে কামৰূপ ৰাজ্যৰ বিষয়ে কৈছে: “এক সময় কামৰূপ ৰাজ্য অতি বিস্তৃত ছিল। পূৰ্বে কৰতোয়া ইহাৰ সীমা ছিল, আধুনিক আসাম, মণিপুৰ জয়ন্তীয়া, কাছাৰ, ময়মনসিংহ, শ্রীহট্ট, বঙ্গপুৰ, জলপাইগুৰি ইহাৰ অন্তৰ্গত ছিল।”

আৰ, চি, দস্তই Ancient India ত লিখিছে: “To the east and beyond a great river, was the powerful kingdom of Kamrupa 2000 miles in circuit. It apparently included in those times modern Assam, Manipur, Kachar, Mymensing and Sylhet.”

কাছাৰৰ প্ৰসঙ্গত :

“ৰাজখোৱাই প্ৰসংগক্ৰমে কাছাৰৰ কথাও কিছু উল্লেখ কৰিছে।
তেখেতৰ বৰ্ণনা এনেধৰণৰ—

“চিফেটৰ পূৰ্ব ভাগৰ সৈতে কাছাৰ জিলা সংলগ্ন। এইটো কোৱা হয় যে কাছাৰ আহোমৰ কৰতলীয়া আছিল। ... কাছাৰ আৰু আহোমৰ সম্পৰ্কৰ বিষয়ে শ্রীহট্টৰ ইতিবৃত্ত (Part II, Section IV, Chapter II, P-24) লিখিছে : “কাছাৰ ৰাজ তাম্ৰধ্বজৰ কিঞ্চিত পূৰ্ব হইতে হৈডম (কাছাৰ) পতিগণ আসামৰ আহোম নৃপতিৰ কৰপ্ৰদ ৰাজাশ্বকপ ছিলেন। তাম্ৰধ্বজ কৰপ্ৰদ ৰহিত কৰেন। ইহাতে আহোম ৰাজা ৰুদ্ৰসিংহ (চুফ্ৰংফা) ১৭০৬ খৃষ্টাব্দ ডিচেম্বৰ মাসেৰ শেষাংশে কাছাৰ ৰাজ্য আক্ৰমণাৰ্থ দুই দল সৈন্য প্ৰেৰণ কৰেন। উভয় দলে প্ৰায় সপ্ততি সহস্ৰ সৈন্য ছিল। একদল সৈন্য বহা দুৰ্গৰ পথে এবং তাপৰ দল ধনশিৰী নদীতীৰ পথে ধাৰিত হয়। ইহাৰা সহজেই কীৰ্তিপুৰ (মাইবং) অধিকাৰ কৰিল।”

“... অসমৰ কোঁচসকলৰ সৈতে কাছাৰীসকলৰ অতি ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। গোৱালপাৰাৰ মেচসকলৰ সৈতে এওঁলোক একে। কাছাৰৰ কোঁচসকল অসমৰ পৰা (আহোম ৰাজ্য?) অহা। গেইটৰ মতে কছাৰী ৰাজ্য ত্ৰয়োদশ শতিকাত দিখৌৰ পৰা কলঙলৈ বিস্তৃত আছিল। এই শতিকাৰ শেষৰ ফালে আহোমৰ প্ৰতাপত তিষ্ঠিব নোৱাৰি এই অঞ্চলৰ পৰা আঁতৰে যদিও প্ৰায় এশ বছৰলৈ দিখৌ নৈ দুয়ো ৰাজ্যৰ সীমা আছিল। ১৫২৬ চনত কছাৰীসকল আহোমৰ হাতত শোচনীয়ভাৱে পৰাজিত হয় আৰু ৰাজ্যৰ সীমা পূৰ্বে ধনশিৰীলৈ সংকুচিত হয়। এই বিতাৰণ প্ৰক্ৰিয়া নিয়মিতভাৱে চলিবলৈ ধৰিলে। গেইটৰ ভাষাতে : Khunkhura, the Kachari King became a fugitive named Det Sung was set up by the victors in his stead. In 1536 Det sung quarreled with the Ahom who again ascended the Dhansiri and sacked Dimapur. Det sung fled but followed, captured and put to death.

After this invasion, the Kacharis deserted Dimapur and the valley of Dhansiri and retreating further south established a new capital at Maibong."

ভাষাৰ কথা :

গ্ৰীয়াৰ্ছনৰ মতে কেন্দ্ৰীয় আৰু উত্তৰ বংগৰ লোকে পূব চিলেটৰ ভাষা বুজি নাপায় (L. S. 9. Vol—v, part I, P—224)। ... 'চ' আৰু 'ছ'ৰ উচ্চাৰণৰ পাৰ্থক্য নাই। শ, ষ, স অসমীয়াৰ দৰে 'হ' লৈ ৰূপান্তৰিত হয়। ... 'সকল'ৰ পৰিবৰ্তে 'হকল' কয়।"

পূব চিলেট বা কাছাৰৰ ভাষা সম্পৰ্কে ইয়াৰ পাচত ৰাজখোৱাই তুলনামূলক আলোচনা কৰিছে। তাৰে কিছু অংশ উদ্ধৃত কৰা হ'ল—
ধ্বনিতত্ত্ব :

i) চিলেটলৈ আহি ওপৰে ওপৰে লক্ষ্য কৰিলেও যি কোনো মানুহৰ কাণত ৰাজিৰ হিছধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণ। অসমীয়াৰ লগত ইয়াৰ উচ্চাৰণ সামান্য পৃথক। আচলতে অসমৰ কিছুমান জাতিয়ে চিলেটীৰ দৰে এইবোৰ 'হ' হিচাপেই উচ্চাৰণ কৰে। যেনে—

কাছাৰী	অসমীয়া	বাংলা
সাপ (উচ্চাৰণ-হাপ)	সাপ	x
শম্ভুৰ („ হউৰ)	শহুৰ	শসুৰ
সকল („ হকল)	সকল	x
পিহী („ পিহী)	পেহী	x
হফৰি	সঁফুৰি (কাম-সফৰি) পেয়াৰা ইত্যাদি।	

ii) অসমীয়াৰ দৰে চিলেটী ভাষাতো 'চ' আৰু 'ছ' উচ্চাৰণৰ পাৰ্থক্য নাই। চিলেটীত 'সব-ডিভিজন' নিলিখে; 'চব-ডিভিজন'হে লিখে। অসমীয়াতো এনেদৰে লিখে।

iii) চিলেটীত অসমীয়াৰ দৰে 'জ', 'ঝ'ৰ পাৰ্থক্য নাই। যেনে— কাছাৰী—মাজ, অসম—মাজ, বাংলা—মাঝ।

iv) 'ৰ' ধ্বনি চিলেটী বানানত নাই, উচ্চাৰণত আছে।

ৰূপতত্ত্ব :

v) বাংলা অতীত কালৰ 'ছিল'ৰ উচ্চাৰণ "Childa", অসমীয়া আৰু চিলেটীত 'ছিল'।

vi) দ্বিতীয় পুৰুষৰ ভবিষ্যত কালত চিলেটী — 'যাইবা', অসম— 'যাবা', বাংলাত 'যাইবে' (ৰাজখোৱাই উল্লেখ কৰা নাই যদিও পুৰণি অসমীয়াত 'যাইবা' ৰূপ আছে)।

vii) অসমীয়াৰ দৰে চিলেটীয়েও 'কয়', বাংলাত 'বলে'।

viii) অসমীয়াত "খাবিনে", চিলেটীত 'খাইতাইনি' কিন্তু বাংলাত "খাবে কি?"

অসমীয়াত ক্ৰিয়াত জোৰ-বুজাবলৈ 'গৈ' যোগ দিয়া হয়। যেনে— 'সি গ'লগৈ', চিলেটীত "গেল গি।"

x) যুৰীয়া শব্দ-ধ্বনিৰ পুনৰাবৃত্তিৰে গঠিত

অসমীয়া	চিলেটী
বা-বতাহ	বা-বাতাস
মাত-বোল	মাত-বোল
গৈ-মেলি	গিয়া মেলি

xi) অসমীয়াত 'থৈছে', চিলেটী 'থুইছে' কিন্তু বাংলাত 'ৰাখিয়াছে'।

xii) অনুজ্ঞা, পাচনী আদি অৰ্থত ক্ৰিয়াৰ ৰূপ :

অসমীয়া	চিলেটী	বাংলা
দিওক	দিওকা	দিউন (দিন)
খাওক	খাওকা	খাউন (খান)
কৰোক	কৰোকা	কৰুন
যাওক	যাওকা	• যাউন (যান)।

xiii) সম্ভাৰ্য্য অৰ্থত অসমীয়া— 'সি গ'লহেতেন', চিলেটীত "হে গ'লহেনে", বাংলাত 'সে যাইত'।

বিচনী	বিচন	পাংখা
ঢৰা, ঢাৰা	ঢাৰা	দৰ্মা
ডাবৰ	ডাবৰ	গামলা
খোলা, খলা	খলা	খামাৰ
ভূই	ভূই	ভূমি
পো	পোৱা	ছেলে
পানী	পানী	জল

(xxvi) মাহৰ নাম

অসমীয়া	কাছাৰ/চিলেটী	বাংলা
ব'হাগ/বৈহাগ	বৈহাগ	বৈশাখ
জ্যৈষ্ঠ	জ্যৈষ্ঠ	জ্যৈষ্ঠ
আহাৰ	আহাৰ	আষাৰ
শাওন	শাওন	শ্রাবন
ভাদ	ভাদ	ভাদ্র
কাতি	কাতি	কাতিক
আঘোণ	আঘোণ	অগ্রহায়ন

(xxvii) গছ-গছনি

সেলুক	হালুক	বন্তকমল
কুঁহিয়াৰ	কুহিয়াৰ	অঁক
সফুৰি	হফুৰি	পেয়াৰা
উৰহি	উৰ্হি	শিম
টেঙা	টেঙ্গা	টক

(xxviii) মাছ, জন্তু

শিঙৰা	শিংৰি	টেংৰা
ৰৌ	ৰৌ	কই
কান্ধুলি	কান্ধুলা	ফলুই
মিচা	ইচা	চিংৰি

কৰিয়াল	ঘৰিয়াল	কুঙীৰ
মেকুৰী	মেকুৰ	বিড়ালী
দমৰা	দামা	এ'বে
নেউল	নেউল	বেজি

(xxix) খেতি-বাতিৰ সম্পৰ্কিত

টঙি	টঙ্গি	কুঁৰে ঘৰ
লোৰ	লোৰ	নৰ্দমা
টাটি	টাস্তি	বেড়া
গো-বাট	গো-পাট	ভাগাৰ
পঘা, পাঘা	পাঘা	দড়া

অসমীয়া কাছাৰী/চিলেটী বাংলা

গা	গা	শৰীৰ
বিন্দা	বিন্দ	শে'দা
লালি (গুড়)	লালি	ঝোলা
কলহ	কলহ	কলসী
সান্দহ	হান্দ	x
নেগুৰ, লেঙুৰ	লেঙ্গুৰ	লেজ
পৰাচিত	পৰাচিত	প্ৰায়শ্চিত্ত
কাঁকৈ	কাঁকৈ	চিৰণী

জতুৱা টাঁচ/খণ্ডবাক্য

এৰি দে	এড়িয়া দে	ছাড়িয়া দে
মাটি চহা	জমি চহ	ভূমি চাষ কৰ
ভাল পা	ভাল পা	ভালো বাস
চিনাকি দে	চিন দে	পৰিচয় দে

ইয়াৰ পিচত 'ৰাজখোৱাদেৱে প্যাৰীলাল সোমৰ ঘৰত পোৱা প্ৰাচীন 'পুথি' এখনৰ নমুনা উদ্ধৃত কৰিছে। এইবোৰৰ ৰূপতাত্ত্বিক বিশ্লেষণ তেখেতে কৰা নাই; কৰাৰ প্ৰয়োজনো অনুভৱ কৰা নাই।

অসমীয়া আৰু বাংলাৰ সৈতে পৰিচয় থকা ব্যক্তিয়েও পুথিখনৰ (পদ-পুৰাণ, বনিক্য-খণ্ড) ভাষাৰ সৈতে অসমীয়া ভাষাৰ গভীৰ সাদৃশ্য দেখা পাব। তাৰে দুটামান নমুনা :

- ১) ঢেকা মাৰি বাহিৰ কৰিলু শিষ্য গতি (পাত-৪৪)
- ২) কতনা অধম ফলে জন্মিলু মই নাৰি (৩৪)
- ৩) মাৰিয়া খেদায় সব পাইক পহৰী (৩৭)
- ৪) নগৰীয়া লোকে কান্দে কৰি কোলাহল (৬৭)
- ৫) আছিলু তোমাৰ ঘৰে জাই প্রভু সনে।
আশীবাদ কৰ মাও সানন্দ বদনে ॥ (৭৭)
- ৬) আয়সকলে কৰে যুকাৰেৰ ধুনি।
বৰ কন্যা উপৰে ব্রাহ্মণ ঢালে পানী ॥ (৭২)

পশ্চাৎ-অৱলোকন : মন্তব্য

খ্ৰীষ্টৰ ইতিহাস অধ্যয়ন অসমীয়াৰ বাবে গুৰুত্বপূৰ্ণ। নিজৰ অজ্ঞতা আৰু অৱহেলাৰ বাবে কেনেদৰে এক বিস্তৃত ভূখণ্ড অসমীয়াই হেৰুৱাইছিল তাৰ সাক্ষ্য ই দাঙি ধৰে। কাছাৰৰ বৰ্তমান পৰিস্থিতিও একে। তাৰ থলুৱা ভাষা ৰূপত এতিয়াও অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰভাৱ বিৰাজমান। ইয়াৰ সংৰক্ষণ আৰু সংবৰ্ধন লাগে। বৰ্তমান পৰিস্থিতি আৰু অসমীয়া ভাষা :

আমি ইমান সময়ে ঐতিহাসিক পটভূমিত অসমীয়া ভাষাৰ গুৰুত্ব সম্পৰ্কে বিহংগম দৃষ্টিৰে পৰ্যালোচনা কৰিলোঁ। ইয়াৰ অৰ্থ এনে নহয় যে আমি থলুৱা ভাষাবোৰৰ বিকাশ বিচৰা নাই। অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশৰ ধাৰা সম্পৰ্কে নিভুল সিদ্ধান্তৰ বাবেও থলুৱা ভাষাবোৰৰ বিজ্ঞানসন্মত অধ্যয়ন অপৰিহাৰ্য। এই কথা আমি আৰম্ভণিতে কৈ আহিছোঁ। দ্বিতীয়তে, বিশেষ জন-সমষ্টি বা জনগোষ্ঠীয়ে কি ভাষা গ্ৰহণ কৰিব লাগিব সেই বিষয়ে সিদ্ধান্ত লোৱাৰ অধিকাৰ সেই বিশেষ জন-গোষ্ঠীৰহে আছে। আনে জোৰকৈ কিবা এটা জাপি দিবলৈ গলে তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া হ'বই—প্ৰতিৰোধো

হ'ব পাৰে। ১৯৬০ চনৰ ৰাজ্য-ভাষা আন্দোলনৰ ফলত কেনেদৰে অসমৰ বুকুৰ পৰা কলিজা-স্বৰূপ পাহাৰবোৰ আঁতৰি গ'ল সেয়া সকলোৱে জানে। সঁচা কথা, অৰ্থনৈতিক অনগ্ৰসৰতা, নেতৃত্বৰ মোহ আদি অলেখ কাৰণ এনে বিভাজনৰ সৈতে জড়িত আছিল। কিন্তু সৰ্বসাধাৰণৰ আবেগিক চৌ সৃষ্টি কৰাত ভাষা-আইনখনে যে মুখ্য ভূমিকা লৈছিল সেয়াও সঁচা।

ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাত অসমীয়া ভাষাই স্বাভাৱিকভাৱেই সকলোৰে উমৈহতীয়া ভাষা হৈ পৰিছিল। ইয়াৰ গ্ৰহণযোগ্যতা সম্পৰ্কে কোনেও প্ৰশ্ন তোলা নাছিল। থলুৱা অন্যান্য ভাষিক গোষ্ঠী-বোৰেও অসমীয়া মাধ্যমতে পঢ়া শুনা কৰি আহিছিল। কিন্তু ১৯৭২ চনৰ মাধ্যম আন্দোলনে অসমৰ ক্ষুদ্ৰ জনগোষ্ঠীবোৰক শংকিত কৰি তুলিলে। ৰাজনৈতিক নেতাই এই আনুভূতিক বিষয়টোৰ সুযোগ গ্ৰহণ কৰিলে। ফলাফল আপোনালোকে দেখিছেই।

তথাপি আমি অসমীয়া ভাষাৰ ইমান দীঘলীয়া ইতিহাস আলোচনা কৰাৰ কাৰণ আছে। কেবা শতিকাজুৰি অসমীয়া ভাষা উত্তৰ পূব ভাৰতৰ ভাৰ-বিনিময়ৰ মাধ্যম আছিল আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ বিভিন্ন জন-গোষ্ঠীৰ নিজা নিজা মাতৃভাষা থকা সত্ত্বেও অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাধান্য আৰু গুৰুত্ব মানি লৈছিল। স্বৰাজ্যোত্তৰ কালছোৱাৰ ষাঠি-সত্তৰৰ দশকতহে এই স্বাভাৱিক প্ৰক্ৰিয়াত কেনা লাগিল। কিয়? ঐতিহাসিক পটভূমিত পেলাই চালে দেখিব—বহুতো ভুল অসমীয়া ভাষীয়ে কৰিছে। আমাৰ আত্ম-বিশ্লেষণৰ প্ৰয়োজন।

চৰকাৰী ভাষা-নীতি সম্পৰ্কে

পৃথিৱীৰ যি কোনো চৰকাৰেই মাজে মাজে ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত নীতি নিৰ্ধাৰণ কৰিব লগা হয়। ভাষাৰ দৰে স্পৰ্শকাতৰ বিষয় এটাত সম্পূৰ্ণ অনভিজ্ঞ হলেও ৰাজনৈতিক লাভালাভলৈ লক্ষ্য কৰি

অথবা যান্ত্ৰিকভাৱে প্ৰশাসনীয় দিশলৈ লক্ষ্য ৰাখি ৰাজনৈতিক নেতা বা আমোলাসকলে ভাষা-নীতি নিৰ্ধাৰণ কৰে। এওঁলোকে আনৰ কথালৈ মন নিদিয়া কাৰণ হ'ল নিজকে যোগ্য বুলি থকা অহমিকা। তাতোকৈ দুৰ্ভাগ্যৰ কথা “Usually, the less competent a person is on any given topic, the more firmly and unshakable are his notions.”

চৰকাৰৰ ভাষা-নীতিৰ লগত শিক্ষা-বিভাগহে প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত যদিও আইন প্ৰণয়ন হয় বিধান সভাতহে। ভাৰতবৰ্ষৰ দৰে গণতান্ত্ৰিক দেশত জন-সাধাৰণৰ অৰ্থনৈতিক বিকাশ সাধনৰ পৰিবৰ্তে আবেগিক সমস্যা সৃষ্টি কৰি তাৰ হুমুয়াদী সমাধান আগবঢ়োৱাটো বেছি লাভজনক। সেইবাবে, বিশেষ জন-গোষ্ঠীৰ ভোটৰ আশাত এনে কিছুমান নীতি ঘোষণা কৰা কৰা হয় যিবোৰ সমগ্ৰ জাতিটোৰ বাবেই ক্ষতিকাৰক হয়।

ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰে সাধাৰণতে তাহানি পশ্চিমৰ দেশসমূহৰ নব্য-শাস্ত্ৰীয় আদৰ্শৰ নামত গঢ় লৈ উঠা absolutism বা authoritarianism ৰ আশ্ৰয় লয়। ষোড়শ শতিকাৰ শেষ ভাগ আৰু সপ্তদশ শতিকাৰ আদিতে ফ্ৰান্স আৰু ইটালীত ই গঢ় লৈছিল। প্ৰথমতে স্বাধীনভাৱে গঢ় লৈ উঠা মুকলি আলোচনাৰ কেন্দ্ৰ স্বৰূপ এই অনুষ্ঠানবোৰক (Academic) Medece Dukes আৰু Cardinals Rechellieu আদিয়ে চৰকাৰ সমৰ্থিত নীতি উপদেশকলৈ পৰিবৰ্তিত কৰে – The florentine Accademia della Crusca was officially founded in 1546 and Conrat's group was officialised as the Academie Francaise in 1635. The latter was established as a group of exactly forty, to represent the best writers of

the country (whence their unofficial title 'The Forty Immortals') who were to legislate and sit in judgement on all matters of language (note the belief that creators of literature were Ipso facto the most qualified of all to decide questions pertaining to linguistic analysis, a superstition which has lasted in many quarters down to the present.)—Robert A Hall.

আমাৰ ৰাজনৈতিক ব্যক্তিবোৰ ইমান উদাৰ নহয়। প্ৰথমতে ৰাজহুৱা সভাত ঘোষণা কৰি গোঁৱৰৰ সিংহ ভাগ নিজে লয় আৰু কাৰ্য্যকৰী ৰূপ দিওতে অসুবিধা হ'লে অথবা প্ৰতিবাদ হলে “নিজৰ মানুহ” কিছুমান লৈ সমিতি গঠন কৰে। এনে সমিতিৰ সদস্য হয় উপাচাৰ্য্য, সাহিত্য সভাৰ প্ৰাক্তন সভাপতি, বৃদ্ধ সাহিত্যিক, বিষয়া আদি। সৃষ্টিশীল লেখকসকল যে glottopolitics ৰ ক্ষেত্ৰত সম্পূৰ্ণ অসহায় সেই কথা আপুনি মন্ত্ৰী বা বিষয়াক বুজাব কেনেকৈ?

পুনাত আচৰিত যেন লাগিলেও সঁচা যে অসম চৰকাৰে তাহানিতে cardinals Richellieu আৰু Mazarin ৰ absolutist Government ৰ দৰে immortal Forty নহলেও আধা ডজনমান ব্যক্তিকে অভিধান প্ৰণয়ন কৰিবলৈ লৈছে। Absolutist চৰকাৰৰ অভিধান ৰচনাৰ আঁচনি আছিল ১৬৩৬ চনৰ আৰু অভিধানখন ওলায় ১৬২৪ চনত অৰ্থাৎ সম্পূৰ্ণ ৫৮ বছৰ পিছত। প্ৰস্তাৱিত ব্যাকৰণখন ওলাইছিল ১৯৩২ চনত অৰ্থাৎ তিনিশ বছৰ পিছত। দুৰ্ভাগ্যক্ৰমে ব্যাকৰণখনে ভাষাত বিভ্ৰান্তিহে বঢ়ালে। অসমীয়া অভিধানখন এতিয়াও ওপোৱা নাই, কিন্তু ফলাফল বিজ্ঞাত বুলি ক'ব পাৰি।

ভাষাৰ দৰে স্পৰ্শকাতৰ বিষয়ত চৰকাৰী বিষয়াৰ মধ্যস্থতাই অপূৰণীয় ক্ষতি সাধিব পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপ, ভাৰতীয় ক্ষুদ্ৰ জনগোষ্ঠীৰ যিবোৰ ভাষাৰ নিজৰ লিপি নাই তেওঁলোকে কি লিপি গ্ৰহণ কৰা উচিত সেই কথা ড° দেৱীপ্ৰসন্ন পট্টনায়াক Central Institute of Indian Languages ৰ হৈ প্ৰকাশ কৰা Distribution of Languages in India in states and Union Territories ত লিখিছে: "In view of this, it is suggested that the non-literate languages be encouraged to adopt and adapt the Script system of the neighbouring dominant language with which their immediate economic interest is tied up." অৰ্থাৎ একে গৰাকী ব্যক্তিকে যেতিয়া অসমৰ বিশেষ ভাষা এটাৰ লিপি কি হোৱা উচিত সেই সম্পৰ্কে মতামত দিবলৈ বিশেষজ্ঞ পাতি দিয়া হ'ল তেতিয়া ৰোমান লিপিক দ্বিতীয় স্থানত থৈ দেৱনাগৰী লিপিকহে প্ৰথম স্থান দিলে। অসমীয়া লিপিৰ কথা সম্পূৰ্ণ বাদ পৰিল।

চৰকাৰী ভাষা নীতিয়ে (১৯৬০, ১৯৭২) কেনে ক্ষতি কৰিছে সেয়া ইতিমধ্যে আমি উল্লেখ কৰিছোঁ।

বৰ্তমানৰ পৰিস্থিতি সম্পূৰ্ণ শূন্য। প্ৰথম কথা, ৰাজনৈতিকভাৱে অসমীয়া ভাষা এতিয়া ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাতহে সীমাবদ্ধ। দ্বিতীয়তে, ৰাজনৈতিক কাৰণতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰো বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয়ে শিক্ষাৰ মাধ্যম ৰূপে নিজৰ মাতৃ-ভাষা বিচাৰিছে। বিশেষকৈ এই দিশত বৰোসকল কৃতকাৰ্য হোৱা ববে অন্য জনগোষ্ঠীয়েও প্ৰেৰণা লাভ কৰিছে। প্ৰাথমিক স্তৰত শিক্ষাৰ মাধ্যম ৰূপে মিচিং, ৰাভা, ডিমাছা, আদিক স্বীকৃতি দিয়া হৈছে; তাই-আহোম, কাৰ্বিসকলো পিচ পৰি থকা নাই।

আকৌ এবাৰ স্পষ্টভাৱে কৈছোঁ—এনে মাধ্যমত পঢ়া নপঢ়াৰ সিদ্ধান্ত লোৱাৰ সম্পূৰ্ণ অধিকাৰ সেই জনগোষ্ঠীৰহে আছে। আমি আইন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশৰ প্ৰতিহে সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব খুজিছোঁ। বিগত বছৰবোৰত যিটো গতিত প্ৰাথমিক স্তৰত শিক্ষাৰ মাধ্যম বেলেগ বেলেগ কৰা হৈছে, মোৰ ধাৰণা, কেই বছৰমানৰ ভিতৰতে অসমখন Tower of Babel হ'ব। ত্ৰিভাষা সূত্ৰমতেই এনে বিদ্যালয়লোৰত অসমীয়া ভাষাৰ কোনো স্থান নাথাকিব। অৰ্থাৎ, অসমীয়া ৰাজ্য-ভাষা !!

ডিমাছা, ৰাভা, মিচিং, কাৰ্বি, তাই আদি মাধ্যমত পঢ়ি অহা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰে প্ৰাথমিক স্তৰৰ পাচত নিশ্চয় বৰোসকলৰ দৰে প্ৰবেশিকা পৰীক্ষা সেই মাধ্যমত দিব লাগিব। তথাপি কেই বছৰমান পাচত অসমীয়া ইংৰাজী, হিন্দী বাংলা মনিপুৰী বৰো-ৰাভা ডিমাছা, মিচিং, তাই, কাৰ্বি, গাৰো আদি মাধ্যমত প্ৰবেশিকা পৰীক্ষা দিব; বি-এ এম-এ পাছ কৰিব। ধৰি অৰ্থাৎ নিশ্চিত গতিত ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ এই সীমিত মানুহখিনি আৰু ভাগ ভাগ হ'ব—কোনো কাৰো কথা নুবুজা হ'ব। পাৰস্পৰিক সন্দেহ ঘনীভূত হ'ব—ভাৱ বিনিময়ৰ অভাৱত প্ৰগতিৰ চকা ৰুদ্ধ হ'ব। এনে এক ভয়াৱহ পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হ'বৰ জোখাৰে চিন্তা ভাৱনা কোনোবাই কৰিছেনে? নে 'মৎস্যত্ৰয় কথা'ৰ যন্ত্ৰৰিষা হৈ বহি থাকিব লাগিব।

ভূতৰ ওপৰতে দানহৰ দৰে নগৰে-চহৰে, গাঁৱে-ভূঞা ইংৰাজী মাধ্যমৰ বিদ্যালয়বোৰ গঢ়ি উঠিছে। অসমীয়া মধ্যবিত্ত আৰু নিম্ন মধ্যবিত্তৰ বেছি ভাগ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে অসমীয়া লিখিবও নোৱাৰে—পঢ়িবও নোৱাৰে। এনে বিদ্যালয়বোৰত অসমীয়া শিক্ষা সম্পৰ্কেও আঁচনি কৰা উচিত হ'ব।

সামৰণি :

ৰাজনৈতিক চিন্তাধাৰাই অসমৰ জনগোষ্ঠীবোৰৰ মাজত পাৰস্পৰিক সন্দেহৰ বীজ ইমান গভীৰলৈ বিয়পাইছে যে এতিয়া প্ৰকৃত কথা কলেও কামত নাহে। নিগাসক্ত মানুহক Cigarette smoking is injurious to health বুলি উপদেশ দিয়াৰ দৰে অৰ্থহীন প্ৰলাপ !!

আনফালে লোক-পিয়লত অসমীয়াসকলক সংখ্যালঘুত পৰিণত কৰাৰ হুঁচ-মাদী আৰু দীৰ্ঘ-মাদী ষড়যন্ত্ৰ চলিয়েই আছে। বিগত পিয়লত চৰবাসীয়ে অসমীয়া বুলি পৰিচয় দিয়া বাবে যেনিবা কিছু বছৰলৈ অসমীয়া ৰাজ্য ভাষা হিচাপে বৈ গ'ল। কিন্তু সেই সময়ৰ বাস্তৱ পৰিস্থিতি আবেগহীন আৰু নিৰপেক্ষভাৱে বিশ্লেষণ কৰা সকলে জানে—এমে সমৰ্থন চৰ্ত সাপেক্ষেহে।

অসমীয়া ভাষাৰ অস্তিত্বৰ লগত চাহ-বাগিছাৰ লগত জৰিত জন-গোষ্ঠীসমূহৰ দৃষ্টিভংগী আৰু সিদ্ধান্তও অচ্ছেদ্যভাৱে জৰিত। সুশীল কুৰ্মীয়ে লিখা আৰু অসম সাহিত্য সভাই প্ৰকাশ কৰা “চাহ-বাগিছাৰ কথা”ত আছে: “বৰ্তমান অসমৰ চাহ-বাগিছাবোৰত স্থায়ী মজদুৰৰ সংখ্যা চাৰি লাখৰো ওপৰ বুলি বহুতে দাবী কৰিব খোজে। কিন্তু চাহ-বাগিছাৰ পুজিপতি মালিক শ্ৰেণীয়ে চাহ বাগিছাৰ স্থায়ী মজদুৰৰ সংখ্যা ক্ৰমাগতভাৱে কমাই অনা হৈছে।

..... লোক-সভাৰ মজিয়াত প্ৰকাশ যে ১৯৭৬ চনত অসমৰ চাহ-বাগিছাত স্থায়ী-মজদুৰৰ সংখ্যা আছিল ৩,৮২,৩০৮ জন, কিন্তু ১৯৭৭ চনত সেই সংখ্যা কমি গৈ ৩,৭৯,৬৯৩ জন হ'লগৈ। অৰ্থাৎ এবছৰৰ ভিতৰত প্ৰায় তিনি হাজাৰজন স্থায়ী মজদুৰক চাহ-বাগিছাৰ পৰা খেদি পঠিওৱা হ'ল। আনহাতেদি অস্থায়ী মজদুৰৰ সংখ্যা উক্ত কাল-ছোৱাৰ ভিতৰত ৯১,৪৪১ জনৰ পৰা ৯৪,

০৬০ জনলৈ বৃদ্ধি কৰা হ'ল।” (পৃ: ৫)।

এই চাৰি লাখৰো অধিক স্থায়ী মজদুৰৰ ভিতৰত প্ৰায় চাৰি কুৰিটা জাতি-উপজাতি আছে। “আমাৰ বহুৱাৰ সমাজ সমূহীয়া লিখিত ভাষা নাই, কিন্তু বহুৱাৰ মাজত ‘সাদানী’ নামৰ কথিত ভাষাৰ প্ৰচলন আছে।” (নাৰায়ণ ঘাটোৱাৰ, বহুৱাৰ সাংস্কৃতিক জীৱনত এভূমুকি, পৃ: ১)।

নিজৰ অৱহেলা আৰু উচ্চাত্মিক মনোভাৱৰ বাবে এসময়ৰ বিস্তৃত ভূখণ্ড আমি কেনেদৰে হেৰুৱাইছোঁ। সেই কথা আমি আলোচনা কৰিছোঁ। বৰ্তমানেও বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয়ে বৰ্ণ হিন্দু আৰু মুছলমান অসমীয়াৰ ওপৰত অভিমান কৰিয়েই আঁতৰি গৈছে বা যাব খুজিছে।

আত্ম-বিশ্লেষণ আৰু আত্ম-সমালোচনাই আমাক পথৰ সন্ধান দিব। বহু ভুল কৰা হ'ল—এতিয়া অতীতৰ ভুলৰ সংশোধন হয়তো নহ'ব। কিন্তু নতুনকৈ যাতে ভুলৰ পুনৰাবৃত্তি নহয়।

মাতৃ ভাষা প্ৰত্যেকৰে বৰ আদৰৰ। সেইবাবে আমি তেনে অনুভূতি বা আবেগক শ্ৰদ্ধা জনাব লাগিব। কিন্তু লগতে ভাষা-বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ মাত্ৰেই জানে যে প্ৰয়োজনৰ তাগিদাতে মানুহে দ্বিতীয় ভাষা শিকে। অঞ্চলত ফুৰা-চকা কৰা, অৰ্থনৈতিক-ৰাজনৈতিক-সাংস্কৃতিক বাধা-বাধকতাৰ বাবে মানুহে আঞ্চলিক ভাষা (Regional language) দ্বিতীয়-ভাষা হিচাপে শিকে বা শিকিব লগা হয়।

আমি ইতিমধ্যে তথ্যসহ প্ৰমাণ কৰিছোঁ যে কোনো ৰাজনৈতিক বা সামাজিক হেচ' নোহোৱাকৈয়ে অসমত অসমীয়া ভাষা সকলেৰে বাবে উমৈহতীয়া ভাষা আছিল। আজিও যে পাৰস্পৰিক বুজাবুজিৰ সাঁকোখন অসমীয়া এই কথা সকলোৰে বুজে; ৰাজনৈতিক লাভালাভৰ দৃষ্টিৰে নুবুজাৰ ভাও জোৰা হৈছে মাথোন।

আমি এটা কথাত নিশ্চিত যে বাজনৈতিক উদ্দেশ্য সাধনৰ পাচত আকৌ ঐতিহাসিক কাৰণতেই অসমীয়া অসমৰ বিভিন্ন জন-গোষ্ঠীৰ মাজত সংযোগী ভাষা হ'ব। ইংৰাজীয়ে এই অৰ্থৰ পূৰণ কৰাটো সম্ভৱ নহয়। থলুৱা জনগোষ্ঠীবোৰে যোগাত্মক দৃষ্টিৰে কি ভূমিকা নিজা ভাগে লয় তাৰ ওপৰতে বহু কথা নিৰ্ভৰ কৰিব। মোৰ বোধেৰে, এই বিদ্যালয়বোৰত মাতৃভাষা, ইংৰাজী আৰু অসমীয়া শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা ৰাখিলে অধিক মংগলদায়ক হ'ব। এই খিনি কথা মই ভাষাবিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ হিচাপেহে কৈছোঁ। কিন্তু মই বাৰে বাৰে কোৱাৰ দৰে আকৌ এবাৰ ক'ম— যি কোনো যোগা-ত্মক প্ৰস্তাৱ অসমৰ থলুৱা জনগোষ্ঠীবোৰৰ পৰাহে আহিব লাগিব।

ক্ষুদ্ৰ জাতিসংহাৰ আত্ম-নিয়ন্ত্ৰণৰ অধিকাৰ আছে। লগতে বৃহত্তৰ জাতি-গঠনৰ প্ৰক্ৰিয়াও ভৌগোলিক কাৰণতে গঢ়ি উঠে। অসমৰ বিশেষ ভৌগোলিক অৱস্থাই যেন আমাক সঁকায়ি আছে— মাউখে উটিলে গুৰি পকুৱাবো মৰণ নাই।

